RİT
(Resmî İkâmeli Türkçe)
LÜGATİ

C. YAKUP ŞİMŞEK

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 797
KÜLTÜR SERİSİ: 1003

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 49269

ISBN: 978-625-408-244-3

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Editör: Ayşegül Büşra Paksoy

Kapak Tasarımı: Mahmut Doğan

Dizgi-Tertip: Ötüken

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: İMAK OFSET BASIM YAYIN SAN. VE TIC. LTD. ŞTI.
Akçaburgaz Mah. 137. Sok.No: 12 Esenyurt / İstanbul / TÜRKİYE
Sertifika Numarası: 45523 Tel: (0212) 444 62 18

İstanbul- 2022

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir.
Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

C. Yakup Şimşek: 1962 Adana-Kozan doğumlu olan C.Yakup Şimşek, MEB bünyesinde Türkçe - edebiyat hocalığı ve idarecilik yaptı, TTKB ders kitabı yazma ve inceleme komisyonlarında bulundu. Ayrıca, Osmanlıca ve diksiyon dersleri verdi. Yayınevleri için tashih, Osmanlıca kitap Latinize etme ve sadeleştirme işleri yapmakta, çeşitli gazete ve internet sitelerinde Türkçe üstüne yazılar yazmaktadır. TDK lügatlerinin Türkçe yanlışlarına dair "Dilin Tetiği Bozuldu" kitabı 2013 yılında çıktı. İstanbul'da ikamet eden Şimşek evli olup iki çocuk babasıdır.

İÇİNDEKİLER

RİT (Resmî İkāmeli Türkçe) Nedir? 11
Türkçede RİT'in Yol Açtığı Hâller 13
RİT Kelimeleri, Yerinde Kullanılıyor mu? 17
Öz Türkçecilik Türkçeye Aykırıdır 18
RİT'in Kıstas ve Esasları Nelerdi? 24
RİT Lügati Nasıl Hazırlandı? 31
Bu Sahada Daha Önce Yazılmış İki Eser 33
RİT Kelimelerinin Tasnifi 36
Lügatte Tercih Edilen İmlâ 38
RİT Lügati'nin Kullanılışı Hakkında 39
KISALTMALAR 41
BAŞVURULAN KAYNAKLAR 44

RİT (RESMÎ İKĀMELİ TÜRKÇE) LÜGATİ 45

RİT (Resmî İkāmeli Türkçe) Nedir?

*"Türkçe konuşan insanlar (millet, kavim, halk, topluluk vd.) tarafından dilin tabiî seyri içinde benimsenip kullanılan dil unsurlarının (ek, kelime, kelime grubu vd.) yerine geçmek üzere -dilin tabiî yapısına ve kānunlarına aykırı olarak- devletin karârı, kuvveti ve faâliyetiyle ikāme edilmiş unsurlarla şekil verilen Türkçe"*dir.

TDK tarafından ve resmî metinlerde bu dile ***"Öz Türkçe"***, bu faâliyete ***"Dil İnkılâbı, Dil Devrimi"*** vs. denmiştir.

Meseleyi ele alıp dikkatle araştıran kişiler, yakıştırılan ve yapıştırılan ***"Öz Türkçe"*** etiketinin bu dile aykırı durduğunu ve eğreti oturduğunu görmüşler, bu yüzden farklı adları uygun bularak ileri sürmüşlerdir: ***"TDK Lehçesi, Uydurukça, Uydurca, Düzme Devlet Dili, Resmî Argo, Devlet Argosu, Kurbağaca, Çitakça"*** vb.

(Bunlardan ***"uydurukça"*** kelimesi en çok rağbet görendir. Fakat bu ***"uydurukça"*** ismini târif etmek zordur. TDK lügatinde yer verilmeyen ***"uydurukça"*** kelimesi, lastik gibi her yöne çekilen bir söz olmaktan öte gitmiyor. Ayrıca, bu ***"uydurukça, uydurukçacı"*** tâbirleri birtakım siyâsî ve ideolojik sınıfların diğer bâzı grupları suçlarken kullandığı bir işâret hâline de gelmiştir.)

Başka isimler de verilmiş olabilir. Fakat bu yeni dilin temel vasfı ***"resmî ikāme"*** olduğu için bizce hepsinden daha doğru isim "**Resmî İkāmeli Türkçe**: **RİT**"tir.

***

Aslen Türkçe olsun veyâ olmasın, dilimize meşrû ve doğru yollardan girip yerleşmiş dil unsurlarının yerine, resmî karar ve faâliyetlerle ikāme edilen her kelime **RİT** kelimesidir. **RİT** kelimelerini diğerlerinden ayırt eden unsur, "**ikāme**" olması ve bu ikāmede "**resmî güç**" faktörünün bulunmasıdır. Meselâ ***"sayrı"***nın yerine ***"hasta"***nın yerleşmesinde resmî karar ve güç yoktur; fakat ***"mekteb"***in kaldırılıp yerine ***"okul"***un getirilmesinde vardır.

RİT'in Türkçeye -hattâ bütün dillere- aykırı olan tarafı, ikāme karârının millet değil, devlet tarafından verilmiş ve yerine getirilmiş olmasıdır.

***

"Kelimelerin devlet tarafından değiştirilmesi" şeklinde bir müdâhale dile uygun mudur?

Bunu birkaç örnekle sormak daha kestirme bir yol olur:

Devletimiz bütün ***"sınav"***ların adını resmen değiştirip ***"imtihan"*** yapsa olur mu?

Devletimiz bütün ***"okul"***ların levhasını indirip üzerine ***"mekteb"*** yazsa olur mu?

Devletimiz bütün ***"öğretmen"***lerin unvânını değiştirip onlara ***"muallim"*** dese olur mu?

TBMM'nin ismi bütün resmî literatürde **"TBUK: Türkiye Büyük Ulus Kamutayı"** yapılsa olur mu?

Evet, devletimiz buna benzer binlerce kelimeyi değiştirse dile uygun bir tasarrufta bulunmuş sayılır mı? Türkçe üzerine çalışan gramerciler, lügatçiler, etimologlar vb. bunun cevâbını açıkça vermelidir.

***

Türkçeye dışarıdan yeni girmek üzere olan bir mefhum için TDK veyâ başka bir mercî dilimize uygun bir karşılık bulur da resmî metinler bu kelimeyi derhâl sâhiplenip yayarsa buna **"resmî ikâme"** denmez. Çünkü bu müdâhale, bilinen bir kelimeyi yok etmez, dile yeni bir kelime kazandırmış olur. Bu müdâhalede en hassas nokta, Türkçeye başka dillerden girme ihtimâli olan veyâ henüz kullanılmaya başlanan kelimeye derhâl ve en doğru karşılığı bulmaktır. Eğer bunda gecikilmişse karşılık bulmak artık lüzumsuz ve hattâ zararlıdır.

Meselâ ***"bilgisayar"*** kelimesi, zamânında yapılmış bir müdâhaledir ve doğrudur. Ama ***"faks"*** kelimesi yayıldıktan ve yerli sayıldıktan sonra onun yerine ikâme edilmeye çalışılan ***"belgegeçer"*** gibi kelimeler -birtakım resmî metinlerde yer işgal etmek ve lügat şişirmek dışında- Türkçeye bir şey katmamıştır.

Türkçede RİT'in Yol Açtığı Hâller

Türkiye'de **RİT** meselesi fikir ayrılıkları, kutuplaşmalar, şiddetli ağız dalaşları ve kalem kavgalarına yol açmıştır. Bu kavgalar siyâsî ve ideolojik çekişmelere de sık sık malzeme yapılmış ve Türkçenin asıl problemlerinin teşhîs edilip çözülmesine engel bir faktör olmuştur.

Dile tabîî yollardan girip yayılan ve onun öz malı sayılan capcanlı kelimelerin yerine -kuru bir inatla- yerli (!) kelimeler uydurup ikâme etmeye çalışmak Türkçeye bir fayda sağlar mı? Meselâ ***"televizyon → uzgöreç"***, ***"fabrika → üretimevi"***, ***"anket → sormaca"***, ***"ansiklopedi → bilgilik"*** gibi ikâmelere resmî lügatte hâlâ yer vermek, bunlarda kararlı ve ısrarlı olmak Türkçeye -faydalı olmak bir yana- zarar vermektedir. İkâme teşebbüslerinin yenilerinden olan ***"barkod → çizgi im"***, ***"selfi → özçekim"***, ***"dron → uçangöz"*** gibi sözler de böyledir. Bunların zararı dilde birtakım belirsiz ve kararsız kelimelerin türemesinden ibâret kalmamış, insanlar arasındaki fikir ayrılıklarını da artırmıştır. Sudan sebeplerle bile alev almaya müsâit olan vatandaşlar arasında ***"Öz Türkçeci, Batıcı, Osmanlıcacı, Arapçacı; Türkçü, ırkçı, ümmetçi, İslâmcı, ilerici, gerici; sağcı, solcu"*** benzeri isimler verilen gruplaşma ve kutuplaşmaları besleyen faktörlere -ne yazık ki- ana dilimiz de eklenmiştir.

***

Denebilir ki Türkçede mevcut her üç kelimeden biri, 1930'lardan beri resmî metinlerden çıkarılmış, derken sivil literatürde de kullanılmaz olmuş, bunların yerine ikâme sözler dolmuştur.

Böylece Türkçenin kelime hazînesi 70-80 yıl içinde büyük bir değişikliğe uğratılmış, bu ülkede âdetâ **"yeni bir dil"** yaratılmıştır. Başka bir dilde 700 yılda ancak görülebilecek değişme, Türkçeye yarım yüzyılda yaşatılmıştır. Nitekim 1930'lardan beri Türkiye'de her neslin kelime hazînesi bir öncekinden farklıdır.

1920'lerin ve 1930'ların Türkçesi, yâni **Hâlide Edib Adıvar**, **Peyâmî Safâ**, **Sabahaddin Ali**, **Yâkub Kadri Karaosmanoğlu** ve **Reşad Nûri Güntekin** gibi romancıların; **Mehmed Âkif**, **Yahya Kemal**, **Ahmed Hâşim** gibi şâirlerin dili bugünkü nesiller tarafından "anlaşılmaz" bulunmaktadır. Bu isimlere başkaları da eklenebilir ve denebilir ki 1940'ların, 1950'lerin Türkçesi bile 2020'lerde resmen "eskimiş" hâldedir.

RİT ile okutulan, yetiştirilen nesiller babalarının, dedelerinin birçok sözünü anlamıyor.

Aşağıdaki gibi yüzlerce türkü sözü yeni nesillerin kulağına az çok yabancı geliyor. Burada yalnızca bâzı kelimeler değil, meselâ *"vuralar, saralar, süreler; etmezem, katmazam, gitmezem"* fiil sîgaları ile *"Meğer tabutlara saralar beni / Meğer ferman gele, süreler beni"* gibi cümle yapıları da günümüz Türkçesine göre tuhaf ve aykırı gelmektedir. Buna en büyük sebep, anlaşılmaz hâle getirilen kelimelerden dolayı böyle metinlerin okunmaz, dinlenmez oluşudur. Birtakım Türkçe ifâde şekilleri de gittikçe hiç duyulmayan, kullanılmayan formlar kategorisine girmektedir. Türküyü yazan ve yakan âşığın ölümü üzerinden henüz yüz sene bile geçmeden...

Alevî bir halk şâiri olan **Sıdkı Baba**'ya âit bu türkü şudur:

"Siyah saçlarında hâtem yüzlerin
Garib bülbül gibi zâreler beni
Hilâl ebrûların, âhû gözlerin
Tîğ-ı sevdâ ile yaralar beni

Kaşların bismillâh, vechin Beytullah
Seni öz nûrundan yaratmış Allah
Sevmişem ben seni, terk etmem billâh
Aşkın hançeriyle vuralar beni

Dost cemâlin gördüm, âh u zâr oldum
Aşkına düşeli sevdâkâr oldum
Kalmadı mecâlim, bîkarâr oldum
Meğer tabutlara saralar beni

Sıdkı'yam, billâhi terkin etmezem
Gayrı güzellere gönül katmazam
Kovsalar, dövseler burdan gitmezem
Meğer ferman gele, süreler beni"

***

Dilimizin engin ve zengin örnekleri olan ve halk için söylenen bu türkülerin birçoğunun Türkçesi halk için bugün "anlaşılır" olma vasfını kaybetmiştir. TDK'nın 1935'te ikâme hareketine başlarken maksadının ne olduğu hakkında dile getirdiği şu iddiası da ne yazık ki doğru çıkmamıştır:

***"Cep Kılavuzu**, ne dilimizin zengin kaynaklarını daraltmak ne de konuşan ve yazanları zora sokmak kasdiyle ortaya konmıyor. Onun amacı, halk için yazılan yazıların yalnız okuma yazma öğrenmiş olanların da kolayca anlıyabileceği bir dille yazılmasına yol göstericilik edebilmektir."*

***

Yukarıdakine benzer binlerce türkü ve şarkının sözleri bugünkü nesle büyük ölçüde yabancıdır. Çünkü Türkçenin kelime hazînesi hızla değişmekte ve eskimektedir, pratikte fakirleşmektedir. Eski Türk filmlerinde geçen sözlere biraz kulak kabartmak, eski târihli gazetelere göz atmak bile Türkçenin 50-60 yılda baş döndürücü bir hızla değiştiğini görmeye yeter. 1940, 1950 ve 1960'lardan üç gazete manşetine bakalım:

"Demokrat Partisi resmen teşekkül etti."
"Zühreye peyk atılıyor."
"Sâbık devlet erkânı nezâret altına alındı."

Şimdi 70'likler bile bu sözleri okuduklarında belki duraklayıp hâfızalarını yoklayacak ve yarım yamalak anlayacaklardır. Yaşları daha küçük olanların, hele gençlerin bu haberleri anlaması bugün imkânsızdır. Çünkü bir cümlede anlaşılmayan tek bir kelime o cümleyi anlaşılmaz hâle getirebilir. Nitekim *"Demokrat Partisi resmen teşekkül etti."* cümlesindeki *"teşekkül"*ü bilmeyen kişi, *"Demokrat Partisi bir şey olmuş veyâ yapmış ama ne?"* der. Anladığı kısım da işe yaramaz.

Cumhûriyet'in kuruluş yılları şöyle dursun, **Adnan Menderes** devrinde (1950-1960) yazılıp basılan eserler bile bugün "**eski Türkçe**" sayılmaktadır.

Avrupa, 500-600 yıllık eserlerini hâlâ okuyup anlarken Türkiye 50-60 yıllık kitaplarını okuyup anlamaktan mahrum oluyor.

***

Ciddî biçimde araştırılsa **RİT** mahsulü garip, acı ve gülünç tablolar ortaya çıkar: Bugünkü Türkçe ve edebiyat hocalarının onda biri bile meselâ **Mustafa Kemal**'in ***Nutuk*** kitabını, **Mehmed Âkif**'in ***Safahât***'ını, **Tevfik Fikret**'in ***Rübâb-ı Şikeste***'sini -anlamak bir yana dursun- doğru telâffuzla yüzünden bile okuyamaz.

Türkçenin son bin yılında köşe taşları sayılan ustaları gittikçe daha az anlaşılmakta ve bu sebeple her yeni nesle yabancılaşmaktadır. Bu isimlerden bir kısmını hatırlayalım:

Dede Korkut, Ahmed Yesevî, Hacı Bektâş-ı Velî, Yûnus Emre, Âşık Paşa, Karacaoğlan, Niyâzî Mısrî, Pir Sultan Abdal, Fuzûlî, Bâkî, Kâtip Çelebi, Evliyâ Çelebi, Nedîm, Şeyh Gālib, A.Cevdet Paşa, Nâmık Kemal, Ziya Paşa, A. Midhat Efendi, Ömer Seyfeddin, H. Rahmi Gürpınar, H. Ziyâ Uşaklıgil, Tevfik Fikret, Mehmed Âkif, Ahmed Hâşim, Yahyâ Kemâl, M. Şevket Esendal, H. Edib Adıvar, R. Nûri Güntekin, A. Şinâsi

Hisar, Peyâmî Safâ, A.Hamdi Tanpınar, Âşık Veysel, Necib Fâzıl, Nâzım Hikmet, Sabahaddin Ali, Said Fâik, Orhan Veli, Câhid Sıdkı...

Türkiye'de son birkaç nesil işte bu Türkçe kaynaklarından beslenmiyor.

Prof. Dr. Mustafa S. KAÇALİN, TDK başındayken şu tesbitte bulunmuştur: *"Târihinden uzak, kendi târihini okuyamayan, kendi annesinin Türkçesini konuşamayan bir nesil var..."*

Yeni nesillerin Türkçesi, yavan metinlerle doldurulmuş ders ve test kitaplarının kelimeleriyle sınırlı... Yeni yazılan roman, hikâye, şiir kitapları da gittikçe fakirleşen bu dille örülmektedir. Çünkü çocuklarımızın bütün istikballerini bağladıkları şu "sınav"lara hazırlamayan kitapları okumak, bugünün şartlarında boş yere yorulmak, vakit kaybetmek demektir: ALS, OKS, SBS, TEOG, LGS, ÖSS, ÖYS, STS, YGS, LYS, DGS, ÜDS, YDS, TUS, DUS, YÖS, ALES, KPSS, YÇS, KPDS, TCS, JANA, EKPSS, KBYS, ÜGYS, YDUS, EUS, YKS...

Evet, Türkiye'de bugünün hayâtına ve diline büyük ölçüde işte bu gibi testler şekil veriyor.

Bu testler de hep daralan bir dil çerçevesi içinde dönüp dönüp belli **RİT** kelimelerini tekrarlıyor. Aynı kelimeler, gittikçe bütün vatandaşlarımızın zihnine yerleşiyor ve düşünce hayâtımıza hâkim oluyor. Nitekim rastgele okunacak bir yazı ve dinlenecek bir konuşmada aşağıdaki **RİT** sözlerinin yerli yersiz ve sürekli tekrarlandığı bir ağız kalabalığı ve yavanlık görülür:

"açı, alan, algı, amaç, araç, aşama, atama, belge, bilinç, birey, boyut, eğitim, eleştirmek, etki, etkilemek, etkili, etkinlik, eylem, görev, görsel, ilgi, ilgilenmek, ilginç, odak, odaklanmak, olay, olumlu, olumsuz, oluşturmak, onay, onaylamak, onur, ortam, önem, önemli, önermek, özel, özellik, saldırı, savunmak, sınav, sorumlu, sorun, söylem, süreç, toplum, uygulama, uzman, yazar, yetenek, zorunlu..."

Her kapıyı maymuncuk gibi açtığı sanılan böyle kelimeler Türkçeyle sağlıklı düşünme, anlama, anlatma ve anlaşma; hele tefekkür etme, sanat ve felsefe yapma yollarını daraltıp tıkamaktadır.

Bugün yazılı, sözlü ve sosyal medya mecrâlarına hâkim olup yayılan dil unsurlarını da elbette bunlara eklemek gerek. Fakat denebilir ki her türlü medyanın dili aslında **RİT** dalgasının serpintileriyle gelişip biçim kazanmaktadır.

RİT Kelimeleri, Yerinde Kullanılıyor mu?

RİT kelimelerinin yerinde kullanıldığını söylemek mümkün değildir. Çünkü bunların çoğu -hele mücerret mefhumları ifâde edenler- yeri zâten belirsiz ve salıntılı olduğundan "yerinde kullanılma" imkânı bulamaz. Bunlardan yalnızca "***süreç***" kelimesine dikkat etmek, yersiz ve lüzumsuz kullanışı tesbit ve fark etmeye yeter. Neredeyse her kelimenin yerine ve her sözle birlikte kullanılan bu kelime bozuk plak gibi söylenir oldu. "*Yapılması, olması az çok bir zamâna bağlı her türlü fiil, iş, plan, program*" için "***süreç***" denmesi yetmezmiş gibi, zaman ifâde eden zarf ve isimlerin yerine de kolayca ve hemen bir "***süreç***" konuyor: "*Önümüzdeki günlerde, aylarda, yıllarda*" demek yerine "*önümüzdeki süreçte*" demek gibi...

Bu kullanışlar kimse tarafından Türkçe yanlışı veyâ zayıflığı olarak da görülmemektedir. Hatırlayalım ki "***süreç***" kelimesinin "eski" karşılığı olan "***vetîre***" çok az ve yerli yerinde kullanılmıştır. Meselâ "***Türkçülüğün Esasları***"nda yalnızca bir kere kullanılmıştır, "***Nutuk***"ta ise hiç geçmez. Oysa bugün "***Nutuk***" hacminde bir kitap yazılacak olsa içinde "***süreç***" kelimesi yüzlerce kez tekrarlanır. Bunun sebebi hakkında dilciler hiç kafa yormaz.

Netîcede bugünkü Türkçenin manzarası şudur:

RİT kelimeleriyle daha çok konuşuyoruz; fakat eksik-yanlış anlatıyor, yarım yamalak anlıyor ve zor anlaşıyoruz.

Bu gerçeğin devlet ve TDK tarafından görülmesi artık şart olmuştur.

Öz Türkçecilik Türkçeye Aykırıdır

Türkçenin ve aslında hiçbir dilin saf olamayacağı ayan beyan ortadadır, inkârı mümkün olmayan bir hakîkattir. **Yahya Kemal**'in dediği gibi, *"Her dil diğer bir dilden tahrif edilmiştir."* Dillerden dillere kelime geçişleri de her zaman görülmüş, hattâ bu yolla yeni lisanlar meydana gelmiştir. ***"Dil Denen Mûcize"*** kitabında **Prof. Walter Porzig**, bu hususta şunları yazar: *"Bâzen aktarmaların sayısı öylesine büyüktür ki bu kelimelerin sayısı yerli kelimelerle aynı olur veyâ onu geçer. Ayrıca, sâdece kelime hazînesiyle sınırlı kalmazlar, kelime yapımı ve cümle kuruluşu vâsıtalarını da kapsarlar. Böyle durumlarda karma diller (Mischprachen) adını verdiğimiz diller ortaya çıkar..."* **Prof. Walter Porzig**, bugün "dünyânın en îtibarlı dili" olan İngilizcenin de "*târihî bakımdan en mühim karma dil*" olduğunu kaydeder ve bu dilin nasıl sonradan meydana geldiğini anlatır.

TDK'nın 1959 yılında neşrettiği ***"Türk Dilinde ve Başka Dillerde Özleşme"*** adlı broşürde İngilizcenin bu cephesi hakkında detaylar vardır:

"İngilizce, yabancı dillere karşı kapılarını en çok açmış olan bir dildir. Kelime hazinesinin % 75'i Latin, % 25'i Cermen asıllıdır. Latin asıllı olanlar edebî dilde, Cermen asıllı olanlar ise halk ağzında yaşamaktadır..."

İngilizceye mâl olan bu Latin ve Cermen asıllı kelimeleri dilden atmak gibi bir düşünce İngilizlerde olmamıştır. **Öz İngilizce** benzeri bir mâcerâya onlar kapılmamıştır. Ya İngilizler, Fransızlar, Almanlar vs. büyük bir hatâ yapmışlardır ya bizim **öz Türkçeciler** yanlış yola sapmışlardır.

Türkçe konuşan ve yazan herkes, Türkçeye farklı devirlerde girmiş olan şu kelimeleri ve bunlar gibi binlerce sözü sevip benimsemiştir, kimse "**yabancı**" görmemiştir:

telefon, radyo, elektrik, tiyatro, sinema; çay, kahve, gazoz, soda, şalgam; şeker, çikolata; portakal, mandalina, armut, karpuz, muz, kiraz; bakla, bamya, domates, biber, patlıcan, fasulye, barbunya, bezelye, enginar, patates, limon, marul, maydanoz; gül, karanfil, lâle, nergiz, ıhlamur, zambak, menekşe, sümbül, nilüfer; cam, çerçeve, pencere, salon, duvar, lamba; gaz, ateş, mangal...

Bunların Türkçeye zarar verdiğini düşünmek kadar yanlış bir fikir olamaz. Böyle binlerce kelimeyi dilimizden atmaya kalkışmak, tasfiyecilik yapmak, Türkçeye ve Türkçe konuşup yazanların zihin ve hâfızasına suikast demektir.

TDK'dan önceki yıllarda da birtakım fikir ve ilim adamları Türkçede "**tasfiyecilik**" fikrini benimseyip buna uygun teşebbüs ve faâliyetlerde bulunmuşlardır. ***İkdam*** gazetesi (1894-1928) etrâfında toplanan Türkçülerden bilhassa **Fuat Raif Bey** (1872-1949) bu hareketin en meşhur temsilcilerinden biridir.

Türkçülüğün Esasları'nı yazan **Ziya Gökalp** (1876-1924) ise **Fuat Raif (Fuat Köseraif) Bey**'in Türkçeyi sâdeleştirmek husûsunda yanlış bir yola saptığını yazmıştır. Ziya Gökalp'a göre Fuat Raif Bey gibilerin "**tasfiyecilik nazariyesi**"ni tâkib etmesi, "*Türkçülük cereyanlarının kıymetten düşmesine sebep oldu*."

Ziya Gökalp'ın "**tasfiyecilik**" hakkında verdiği hükümlerden bir kısmı şöyledir:

"*Tasfiyecilik, lisânımızdan Arap, Acem cezirlerinden gelmiş bütün kelimeleri çıkararak bunların yerine Türk cezrinden doğmuş eski kelimeleri yâhut Türk cezrinden yeni edatlarla yapılacak yeni Türk kelimelerini ikāme etmekten ibâretti. Bu nazariyenin fiilî tatbîkātını göstermek üzere neşrolunan bazı makāleler ve mektuplar zevk sâhibi olan okuyucuları tiksindirmeye başladı. Halk lisânına geçmiş olan Arabî ve Fârisî kelimeleri Türkçeden çıkarmak, bu lisânı en canlı kelimelerinden, dînî, ahlâkî, felsefî tâbirlerinden mahrum edecekti. Türk cezrinden yeni yapılan kelimeler, sarf kāidelerini hercümerç edeceğinden başka, halk için ecnebî kelimelerden daha yabancı, daha meçhuldü. Binâenaleyh, bu hareket lisânımızı sâdeliğe, vuzûha doğru götürecek yerde, muğlakiyete ve zulmete doğru götürüyordu. Bundan başka, tabîî kelimeleri atarak onların yerine sun'î kelimeler ikāmesine çalıştığı için, hakîkî bir lisan yerine sun'î bir Türk Esperantosu vücûda getiriyordu...*"

İşte **RİT**, resmî yollarla yapılan "**Türk Esperantosu**"dur.

***

Bütün bu gerçeklere rağmen "**dilde tasfiye**"yi arzu eden insanlar da çıkabilir. Herkesin bildiği, sevdiği, anladığı kelimeleri "**yabancı**" olarak yaftalayıp yerine başka sözleri kullanmak ve diğer insanlara da kullandırmaya çalışmak -yanlış olsa bile- bir hak sayılabilir. Fertler ve sivil inisiyatif böyle bir talep ve teşebbüste bulunabilir. Meselâ bir şâir, romancı, sanatçı, filozof, fikir adamı herkesin benimsediği bir kelimenin yerine hiç kimsenin duymadığı, bilmediği başka bir kelimeyi kullanabilir. Bu kelime, diğer insanlar tarafından da benimsenip yayılırsa o dilin malı olabilir ve önceki kelime zaman içinde unutulabilir. Burada talep ve teklif bir kişinin olsa da bunu kabul eden, milyonlarca kişidir.

Bu türlü değişiklikler her dilde olur, dilin tabiatı budur. **Prof. Muharrem Ergin**'in dil târifinde geçen "*gizli antlaşmalar sistemi*" ibâresi, dildeki kabullerin formülü gibidir.

Fakat TDK kurulduktan sonra Türkçede yapılanları böyle "teklifler ve kabuller"den saymak mümkün değildir.

RİT ismini vererek öne çıkardığımız "**resmî ikāme**" hareketinde -isminden de anlaşılacağı gibi- devlet gücü kullanılmıştır. Kānunlar başta olmak üzere bütün resmî metin ve yazışmalarda geçen binlerce kelime oralardan kaldırılıp yerlerine başkaları konmuştur. Bu "yeni" kelimeler bilhassa ders

müfredatlarına ve kitaplarına aktarılmış, nerede tedrîsat varsa bu kelimelerle yapılmaya başlanmıştır. İlk nesillerin yadırgadığı ikâme kelimeler, ikinci, üçüncü nesiller tarafından kanıksanıp benimsenmiştir. Çünkü bu yeni nesiller "**eski**" kelimeleri neredeyse hiçbir yerde göremez, duyamaz, anlayamaz olmuştur...

Değişikliklerde halk irâdesinin esas alınmadığı, gün gibi âşikârdır. 1945'te bir kânun çıkarılıp "**teşrînievvel**, **teşrînisânî**, **kânûnuevvel**, **kânûnusânî**" aylarının isimleri -sırasıyla- "**ekim**, **kasım**, **aralık**, **ocak**" yapılmasaydı bugün herkes önceki isimleri kullanıyor olacaktı. **İsmet İnönü**, 1940'larda **TBMM**'nin adını değiştirip "**Kamutay**" yapmaya karar vermiş; fakat birtakım sebeplerle bu karârından son anda vazgeçmişti. Eğer vazgeçmeyip o yıllarda "**TBMM**" levhasını indirerek yerine "**KAMUTAY**" tabelasını astırmış olsaydı ilk yıllarda milyonlarca kişi yadırgasa bile bu kelime 10 -15 senede dilimize yayılıp yerleşecekti. Bugünkü meclisimize herkes "**Kamutay**" diyecek ve "**meclis**" kelimesi de TDK lügatinde muhtemelen "**eski kelime**" kaydıyla yer alacaktı. TDK "**ekvator**" yerine 1969'da "**eşlek**" diye bir karşılık ileri sürmüş; fakat resmî metinlerde yer almayan bu kelime dile yerleşme şansı bulamamıştır. Aynı şekilde "**ilbay**, **ilçebay**, **saylav**, **işyar**" gibi yüzlerce kelime de resmî desteğe mazhar olmadığından bugün kullanılmıyor. Türkçede pelesenk gibi tekrarlanan şu "**tutan kelime / tutmayan kelime**" meselesi aşağı yukarı bundan ibârettir: Resmî literatürde yer verilip kullanılan kelimeler "**tutmuş**", diğerleri "**tutmamış**" oluyor. Mesele bu kadar basittir.

Kısacası, Türkçedeki bu büyük değişiklik (kelime ikâmeleri) millî irâdeyle değil, resmî irâde, ideoloji ve politikayla yapılmıştır. Fakat -istisnâlar hâriçhep eksik ve yanlış anlatılmış, "*dilin canlı olması îcâbı değişip gelişmesi, nesiller arasındaki fark vb.*" diye gösterilmiş, zamanla hakîkat kisvesine bürünmüş ve ilim diye görünmüştür.

***

Her kelime ikâmesinde az veyâ çok yadırgama, îtiraz, tereddüt ve şüphe yaşanmıştır. Netîcede dil bir alışkanlıklar manzûmesidir. Dilde mevcut bir kelimeyi terk etmek ve onun yerine farklı bir kelimeyi benimsemek de diğer alışkanlıkları bırakıp değiştirmek gibidir.

RİT mâcerâsında da bu zorluklar zirve noktasına çıkmış ve herkes tarafından hissedilmiştir. İşin teorisyen ve tatbikçileri de birçok teknik problemle karşı karşıya kalmışlardır. Bu problemlerden biri şuydu: Kelimelerin birden çok mânâsı olabilirdi ve bu mânâların her biri için ayrı karşılıklar bulmak gerekti. Üstelik bu yeni karşılıkları birbirinden ayırt etmek ve birini diğerinin yerine kullanmamak lâzımdı. Bir kelimenin "**lâfız**" (*harflerden, seslerden meydana gelen kısmı)* ile "**mânâ**" (*mefhum-fehvâ-medlûl-konsept-nosyon*) unsurları

arasında yüzlerce senede kurulan bağlar ânî ve sun'î olarak sıfırlanıp yeni baştan kurulamazdı. **"Kelime ikâmesi"** yapanların bizzat kendileri bu zorlukları yaşayanların başında gelmekteydi. Meselâ **"durum"** kelimesinin 1930'larda **"vaziyet, hâl, ahvâl"** yerine ikâme edilmesi hakkında **Fâlih Rıfkı Atay** şunları anlatır:

*"**Vaziyet** sözünün Türkçeye yerleştiği inancında olduğumuzdan lügatte bu kelimeye iki karşılık koymuştuk: '**Position**' mânâsında '**vaziyet**' kalacaktı. '**Situation**' karşılığı '**durum**' kullanacaktık. Siz şu işe bakın: Önceleri alay sözü olarak yazılan ve söylenen '**durum**' Türkçeden hiçbir zaman çıkmayacağını sandığımız '**vaziyet**'i bütün mânâları ile dilden kovdu..."*

Her kelime ikâmesinde hedef şaşma ihtimâlinin olduğu, yalnızca bu **"durum"**a bakılarak anlaşılabilir.

***

"Durum"dan bahsetmişken **Peyâmî Safâ**'nın da **"hâl"** kelimesi hakkındaki fikir ve tesbitlerine bir bakalım:

*"**Hâl** kelimesi Arapçadır. Fakat Türkçede aldığı mânâ çeşitliliği ve zenginliği Arapçada yoktur. Cümle içindeki durumuna göre bu kelimenin kazandığı çeşitli mânâlara birkaç misal hatırlayalım:*

1. Hâdise, vak'a, olay mânâsına 'Ahvâl-i âlem= Dünyâ hâlleri';
2. Hiçbir dilde karşılığı olmayan mânâda: 'İnsan hâli, olur bu.'
3. Güç ve kuvvet, derman mânâsına 'Hâlim yok. Hâlsizim.'
4. Kader, dilek ilh... mânâsına: 'Ne hâlin varsa gör!'
5. Durum, görünüş ilh... mânâsına: 'Bu ne hâl, nedir bu hâl?'
6. Meçhul dert mânâsına: 'Bana bir hâl oldu, hâlimi sorma!'
7. Huy mânâsına: 'Kendi hâlinde.'
8. Malî varlık mânâsına: 'Hâli vakti yerinde.'
9. Şimdiki zaman mânâsına: 'Gramerde hâl çekimi = Hâl sîgası.'

Bunlardan başka, kelimenin edebî dilde ve şiir dilinde kazandığı bâzı nüanslar daha vardır..."

Peyâmî Safâ bu tesbitlerinin sonunda **'hâl'** kelimesi hakkında şu hükme varır:

*"Artık **'hâl'** kelimesi Arapça olmaktan çıkmış, dilimizdeki mânâ zenginliğiyle öz Türkçe, birçok kelimelerden fazla Türkçe olmuştur. Ona bu Türklüğü kazandıran şey, cümle yapısı içinde, öteki kelimelerle münâsebetinden doğan mânâ çeşitleridir."*

Aynı yöndeki tesbitler devâm eder:

"Bu Arapça kelime yerine konacak herhangi bir Türkçe karşılık o kelimeden daha yabancı hâline gelir. Türkçe, kelimeleriyle değil, yapısı ve rûhiyle Türk'tür."

Türkçenin rûhuna ve sırlarına böylesine nüfûz etmeden müdâhale edilmesi, bünyesinde büyük hasarlara yol açmıştır.

***

Fâlih Rıfkı Atay'ın *"**vaziyet-durum**"* ikâmesi için yaptığı tesbit, diğer ikâmelerde de görülmektedir: İkâme kelimeler, yalnızca yerine kondukları kelimeleri değil, onunla irtibatlı olan diğer kelimeleri de zayıflatmakta veyâ yok etmektedir. Bu hâl, Türkçe ifâdeyi daraltan sebeplerin başında gelmektedir. Meselâ "**yazar**" kelimesine yapılan müdâhalenin nasıl bir daralmaya yol açtığına bakalım:

Önceden yalnızca "*yazı yazabilen*" demek olan "**yazar**" kelimesi, TDK tarafından yeni mânâlar yüklenerek 1935'te "**edîb**, **muharrir**" yerine konmuştur. TDK 1935'te "**edîb**, **muharrir**" yerine ayrıca "**yazman**" kelimesini; "**müellif**, **musannif**" yerine "**yazan**" kelimesini uygun görmüş ve ileri sürmüştür. Sonra "**müellif**" yerine de "**yazar**"ı koyan TDK bugün "**yazıcı**" kelimesini de aynı mefhum için kullanmaktadır. Netîcede beş kelime (**edîb**, **muharrir**, **musannif**, **müellif**, **münşî**) dilden fiilen kalktı ve hepsinin yerine şimdi tek başına "**yazar**" geçti. **Mehmed Âkif**'ten bahsederken *"İstiklâl Marşı'nın yazarı"* diyenler yukarıdaki beş kelimeye "**şâir**" karşılığını da ekliyorlar.

Hâlbuki o kelimelerin birbirinden az çok farklı mânâları vardır. Bu beş altı kelimenin yerine yalnızca "**yazar**" demek neye benzer? "**Çakıl, kaya, beton, tuğla, kiremit, mermer, elmas, yâkut, zümrüt**" demeye lüzum görmeyip hepsinin yerine sâdece "**taş**" demeye benzer.

"**Yazar**" üzerinde yapılan bu oynamalar "**yazar**" kelimesini asıl (*yazı yazabilen*) mânâsında da kullanılmaz hâle getirmiştir. "*Yazı yazmayı bilen, yazı yazabilen*" insanların bu yönünü anlatmak üzere onların "**yazar**" olduklarını ifâde etmek için kurulacak olan "*Bu adam yazardır*." cümlesi bugün yanlış anlaşılır.

İkâme bir kelimenin bizzat TDK tarafından birden çok kelime yerine konma teşebbüsü de Türkçede anlama, anlatma, anlaşma yollarında daralmaya yol açmıştır. Meselâ "**kayra**" kelimesi 1935'te tam 9 (dokuz) kelimenin yerine oturtulmuştur: "**himmet**, **lûtf**, **atâ**, **atiyye**, **kerem**, **inâyet**, **ihsan**, **in'am**, **âtıfet.**" TDK aynı yıl "**yol**" kelimesini şu kelimelerin hepsine bedel olarak görmüştür: "**sırat**, **hat**; **husus**, **bâb**; **şer'**, **şerîat**, **mezheb**, **tarîk**, **tarîkat**; **nehc**, **silk**; **çâre**; **vesîle**, **vâsıta**; **defa**."

Bu örnekler şunu gösteriyor: Türkçenin malı olmuş kelimeler arasındaki küçük büyük mânâ farklarını pek gözetmeyen TDK, 10-15 kelime yerine bâ-

zen tek bir kelimeyi ikâme etmiştir. Yukarıda verilen misalde **"şeriat, mezheb, tarikat"** kelimelerinin TDK tarafından aynı kefeye konduğu görülüyor. Esâsen bütün **RİT** ikâmeleri bu bakımdan ciddî ve ilmî bir şekilde ele alınmalı, mefhumlar arasında önceden varken sonradan ortadan kaldırılan farklar ayrı ayrı tesbit edilmelidir. Bunu da en başta TDK yapmalıdır.

Türkçe bugün daha az kelimeyle ve birtakım kelimelerin yerli yersiz tekrâr edilmesiyle yazılıp konuşulur hâle gelmiştir. Bu fakirleşme üstünde ciddî olarak kafa yorulursa bunda **RİT**'in birinci faktör olduğu anlaşılır.

Türkçenin "kelime varlığı" üzerinde düşünüp yazanlar "kelime darlığı" üstünde pek durmuyorlar.

RİT'in Kıstas ve Esasları Nelerdi?

RİT'in kıstas ve esaslarını tam olarak anlamak mümkün değildir. Bunu maddeler hâlinde ele almalıyız:

1. Bütün yabancı kelimeler için ikâme sözler bulunmuş mudur? Hayır. 1930'larda ve 1940'larda resmen "yabancı" görülen kelimelerin hemen hepsi **Arapça-Farsça** asıllı olanlardır. 1930'lardan 1970'lere kadar yalnızca **Arapça-Farsça** kelimeler yabancı sayıldı. Nitekim Türkçedeki "yabancı" kelimeleri tasfiye için TDK'nın hazırlayıp çıkardığı ilk kitap "*Yabancı Dillerden Türkçeye Cep Kılavuzu*" değil de "***Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu***" ismini taşımaktaydı. Bu *Kılavuz*'da 8.752 kelime yer almaktaydı ve -adı üstünde- sâdece "**Osmanlıca**" kelimelere Türkçe karşılıklar veriliyordu. Hâlbuki 1930'ların Türkçesinde yalnızca **Arapça-Farsça** değil, **Avrupalı** binlerce kelime de vardı. Gelgelelim resmî irâde ve ona bağlı olan TDK, **Avrupa dilleri**nden Türkçeye son hızla girmeye devâm eden kelimelere gümrük koymamış; asırlar öncesinde halkın diline karışmış olan Arapça-Farsça asıllı kelimelere tavır koymuştur. Ataların sözlerine, anaların ninnilerine, genç kızların mânilerine, şâirlerin şiirlerine, âşıkların türkülerine, dervişlerin ilâhîlerine, dertlilerin ağıtlarına kadar yerleşen binlerce kelimeye TDK eliyle "Osmanlıca ve yabancı" yaftası vurulmuştur.

2. T.C. devleti ve TDK için 1930'larda ve 1940'larda "**öz Türkçeci**" ismi kadar "**Öro-Türkçeci**" sıfatı da uygun düşer. 1935'in "***Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu***", 1941'deki "***Türkçe Terimler Cep Kılavuzu***" ve 1942'de neşredilen "***Felsefe ve Gramer Terimleri***" kitaplarında sunulan kelimeler masaya yatırıldığında şunu tesbit etmek kolaydır: Avrupalı kelimeler de "öz Türkçe" sayılıp dilimize alınmıştır ve bunda TDK ve resmî tercih büyük rol oynamıştır. Meselâ "**murahhas**" kelimesinin Türkçe karşılığı olarak TDK tarafından kabul edilen kelime "**delege**"dir. "**Paşa**" kelimesi -TDK lügatine göre Türkçedir- yerine devlet karârıyla "**general**"in getirilmesi, "**dârülfünun**"un resmen değiştirilip "**üniversite**" yapılması; "**fırka**, **esas**" kelimelerinin yabancı görülüp yerlerine "**parti**, **temel**" kelimelerinin yerli kabul edilmesi gibi örnekler de çoktur. "***Felsefe ve Gramer Terimleri***" kitabında **Arapça-Farsça** asıllı sözlerin yerine Türkçe diye ikâme edilen Avrupalı kelimeler "*Uluslararası olduğundan Türkçede karşılanmasına gereklik görülmiyen terim*" diye sunulmuştur: "***atom, entelekya, epikerem, fetiş, fizik, fobya, genetik, hipnoz, hipnotizm, hümanizm, idea, idealizm, isteri, kartel, numen, paralojizm, paranoya...***"

1941'de bastırdığı ***"Türkçe Terimler Cep Kılavuzu"*** ve bunu genişleterek 1963 yılında hazırladığı ***"Orta Öğretim Terimleri Kılavuzu"*** ele alındığında TDK'nın **Yunanca**, **Latince**, **Fransızca** yüzlerce -belki binlerce- kelimeyi tedrîsat diline boca ettiği görülür. **"P"** harfiyle başlayan kelimelerden bir kısmını bunlara örnek olarak verelim: ***"pitüvitrin, plajiyoklaz, planarya, plançete, planimetre, plankton, planula, plasenta, plast, plastik, plastit, plastron, pladerina, platform, platika, platin, platinat, plazma, plasmolisation, plizmodyum, pleistosen, plerom, plimut, pliosen, pluto, phttonyum, pnömokok, podometre, podsol, polarimetre, polder, polialkol, polialkol asit esteri, polihibrid, polimer, polimeri, polioller, polip, poliploid, polisakkaritler, polisomi, polispermi, polistirol, politrik, polivinilalkol, polivinilasetat, polivinileter, polivinilklorür, pollux, polonyum, polye, pompa, poncelet dinamometresi, poploid, porfir, porfirit, porselen, postulat, potansiyel, pozitif, pozitron, prekambriyum, prensip, prespit, presesyon, prim, primer bütilalkol, priz, prizma, problem, produktus, profaz, profil, propan, protaktinyum, protanefridium, proteid, protein, proteinaz, protojin, protokok, propilalkol, propilen, propiyonat, prasiyon, proton, protonema, protoplast, protoplazma, ptiyalin..."***

3. "İkâme" bir kelimenin hangi "yabancı" kelime yerine konacağı meselesinde TDK belli bir fikre sâhip olmamış ve sık sık karar değiştirmiştir. Meselâ mahallî dilde birbirinden farklı birçok mânâda kullanılan **"algı"** kelimesi 1935'te TDK tarafından **"ganimet"** kelimesinin, 1942'de ise **"idrak"**in yerine uygun görülmüştür. 1935'te **"mesul"** yerine ikâme edilen **"sorun"** kelimesi sonradan **"mesele"** yerine konmuştur. Yalnızca ikisini verdiğimiz bu türlü değişiklikler yüzlercedir ve bu değişikliklerin niçin yapıldığı hakkında bilgi verilmemiştir.

4. Eski Türkçede kullanılan bir kelimenin orijinal mânâsıyla mı, yoksa farklı bir mânâ ile mi canlandırılacağı meselesi de TDK için belirsizdir. Meselâ eskiden *"geçmek, ileri geçmek"* mânâsında kullanıldığı tesbit edilen **"önermek"** kelimesi TDK tarafından 1945'te **"teklîf etmek"** karşılığında diriltilmiştir. (TDK lügatinde 2005'e kadar yalnızca *"***teklîf etmek***"* demek olan kelimeye o yıl *"***tavsiye etmek***"* karşılığı da eklenmiştir.) Yine Türkçede eskiden beri var olan **"tüm"** kelimesi aslında *"kubbeli şey, yumru, top şey, tomalak; tepe, küme, tümsek; saf, bön"* demektir. TDK'nın **"tüm"** kelimesi ise farklı olup **"tamam, küll"** kelimelerinin yerine ikâme edilmiştir. En çok kullanılan kelimelerden biri olan **"inanç"** *Kāmûs-ı Türkî*'de şöyle îzah edilmiştir: ***"İnanç:*** *sıf. şâyân-ı i'timâd, mevsûk, emîn, mu'temed."* Üstelik **TDK**'nın hazırladığı ***"Derleme Sözlüğü"***nde de bu kelime *"sözüne güvenilir, inanılır (kimse)"* mânâsında bir sıfattır. Ayrıca **"gerekçe"** kelimesi de TDK'nın ***"Tarama Sözlüğü"***ne göre *"gereği gibi"* mânâsında bir zarf olmasına rağmen isim yapılmış ve *"lâzıme"* yerine ikâme edilmiştir. Bu şekilde mânâsı ve kelime cinsi değiştirilen yüzlerce söz vardır. Böyle kelimeleri bugün asıl mânâlarıyla kullanmak imkânsız gibidir.

5. İkâme meselesinde *"Evdeki hesap çarşıya uymaz"* hakîkati kendini türlü biçimlerde göstermiştir. Türkçeden en çok atılan unsurlar Arapça-Farsça asıllı kelimeler olmuştur. Niyet de zâten buydu. Fakat bir apartmanın yıkılması sırasında yanındaki binâların da sakatlanması gibi, Türkçe kelimeler de bu yıkımda hasâra uğramıştır. Meselâ **"tamam, kül"** kelimelerini yıkmak için ikâme edilen **"tüm"** kelimesi Türkçe **"bütün"**e de zarar vermiştir... Bugün **"tüm"** kelimesi **"bütün"**den kat kat fazla kullanılmaktadır ve **"bütün"** kelimesi yakın bir zamanda unutulmaya mahkûm görünmektedir.

Meselenin bu tarafı görmezlikten gelinmiştir. Fakat işin bu cephesinde ayrı ayrı ele alınacak kadar çok problem vardır. Bunları maddeler hâlinde sıralayıp anlatmaya çalışalım:

a) "Yabancı" damgası vurulan bir kelimenin yerine "yerli" sayılan bir kelime ikâme edilirken "Türkçenin mevcutlarını öne çıkarmak" değil de "kelime uydurmak" yolu seçilmiştir. Aşağıda birkaç örneği verilen kelime eşleştirmelerinde soldakiler Türkçede TDK'dan önce de var olan, sağdakilerse TDK tarafından uydurulan kelimelerdir.

*"***akıcı***"* → *"akışkan"*
*"***içkil, içkin***"* → *"içsel"*
*"***boğum***"* → *"eklem"*
*"***gereklik***"* → *"gereklilik"*
*"***iğrenç***"* → *"tiksinç"*
*"***kargaşa***"* → *"karmaşa"*
*"***öğretici***"* → *"öğretmen"*
*"***yüzlek***"* → *"yüzeysel"*

b) **RİT** kelimelerinin büyük bir kısmı kullanıla kullanıla "normal Türkçe kelimeler"in yerine de geçer olmuştur. Bu da dilciler ve akademisyenler arasında sebebi sorulmayan ve üstünde durulmayan bir başka meseledir. *"O bakımdan, o yönden"* sözü varken *"o açıdan"* demek gibi yüzlerce örnek sayılabilir.

Aşağıda böyle kullanışlara misal olmak üzere "normal Türkçe kelimeler"den bir kısmı yazılmış, onların yerine sık sık kullanılan **RİT** kelimeleri de ok (→) işâretiyle gösterilmiştir.

"aşırı, çok" → *"abartılı"*
"anlama, anlayış, sanma, düşünme, düşünce" → *"algı"*
"anlamak, sanmak, düşünmek" → *"algılamak"*
"anmak" → *"anımsamak"*
"anlatış" → *"anlatı"*
"araba" → *"araç"*
"ayrıca, üstelik, bir de" → *"artı"*
"adım, basamak, ilerleme, gelişme" → *"aşama"*

“bağ, ilişik” → *“bağıntı, bağlantı, ilgi, ilişki”*
“bağlı” → *“bağımlı”*
“kadın, hanım, hatun, kız” → *“bayan”*
“erkek, er, bey, yiğit, delikanlı” → *“bay”*
“beğenme, alkış, alkışlama” → *“beğeni”*
“belli, besbelli, açık, apaçık” → *“belirgin”*
“belli” → *“belirli”*
“kişi” → *“birey”*
“bütünlük” → *“bütünsellik”*
“çevre, ülke, yer” → *“bölge”*
“coşkun” → *“coşkulu”*
“coşkunluk” → *“coşku”*
“denemek” → *“deneyimlemek”*
“enine boyuna, uzun uzadıya” → *“ayrıntılı”*
“bütün” → *“tüm”*
“gizli” → *“gizemli”*
“gözcü” → *“gözetmen”*
“güzel; iyi; yarar; yerinde; evet” → *“olumlu”*
“yön, doğru” → *“doğrultu”*
“kat” → *“katman”*
“karşı” → *“karşın, karşıt”*
“kazanç” → *“kazanım”*
“kutlu” → *“kutsal”*
“eklemek” → *“eklemlemek”*
“ev” → *“konut”*
“alışmak, kanıksamak” → *“içselleştirmek”*
“sıkıntı, acı, üzüntü, tasa, güçlük, geçimsizlik, tatsızlık, çekişme, hırgür, kavga, dargınlık, kırgınlık, küslük; kargaşa, karışıklık, çalkantı; darlık, yokluk, darboğaz, çıkmaz, tedirginlik; tıkanma, bozulma, aksaklık, tutukluk, engel, kısırlık, verimsizlik, yanlış, yanlışlık; terslik, yaramazlık, çarpıklık, eğrilik; sıkışma, sıkışıklık” → *“sorun”*
“son” → *“sonuç”*
“olağan” → *“doğal”*
“uygun” → *“uyumlu”*
“indirmek” → *“indirgemek”*
“görmek, gözlemek, gözetmek” → *“gözlemlemek”*
“görünüş” → *“görüntü, görünüm, görsel”*
“söz” → *“sözcük, söylem”*
“bilgi” → *“bilinç”*
“yanlış, yanılma” → *“yanılgı, yanılsama”*
“yayılmak, çoğalmak, artmak, sıklaşmak” → *“yaygınlaşmak”*

"**yerli**" → *"yerel"*
"**yermek, kötülemek, karalamak, çekiştirmek, iğnelemek, taşlamak, kınamak, suçlamak**" → *"eleştirmek"*
"**yüz**" → *"yüzey"*

Yukarıda da söylendiği gibi, daha yüzlerce **RİT** kelimesi böyle "normal Türkçe kelimeler" yerine de kullanılmaktadır. Lügatimizde bunlara dâir yüzlerce örnek bulunmaktadır. Birkaçını buraya alalım:

doğru → doğrultu: *Cümbürdü Vadisi'nin İslam köyü doğrultusunda korunmasının, Güney Cephesi'nin işi olduğunu da bildirdi.* (***Nutuk***'un asıl nüshasında geçen "**doğru**" kelimesi, Bedi Yazıcı tarafından bugünkü Türkçeye "**doğrultu**" diye çevrilmiştir.)

coşkun → coşkulu: *"Etem ve kardeşlerinden yana ılımlı davranmak düşüncesinde olanlar, bu kez onlara karşı pek coşkulu idiler."* (***Nutuk***'un asıl nüshasında geçen "**coşkun**" kelimesi, Bedi Yazıcı tarafından bugünkü Türkçeye "**coşkulu**" diye çevrilmiştir.)

en büyük → en önemli: *Böyle yapmamızın en önemli sakıncası, Eskişehir gibi önemli yerleri ve geniş topraklarımızı düşmana bırakmaktan dolayı kamuoyunda meydana gelebilecek moral bozukluğudur.* (***Nutuk***'un asıl nüshasında geçen "**en büyük**" sözü, Bedi Yazıcı tarafından bugünkü Türkçeye "**en önemli**" diye çevrilmiştir.)

birinci → en önemli: *Din konusunda bilgi ise, ilmihâl (herkesin durumuna göre gerekli olan bilgiler) adını alarak en önemli yeri tutar.* (***Büyük İslâm İlmihâli***'nin asıl nüshasında geçen "**birinci**" kelimesi, Ali Fikri Yavuz tarafından bugünkü Türkçeye "**en önemli**" diye çevrilmiştir.)

c) **Arapça-Farsça** asıllı kelimelere yerli karşılıklar bulma iddiasında olan TDK, Türkçede zâten var olan kelimeleri tercih etmek yerine "Avrupalı kelimeleri Türkçe karşılık diye gösterme" yoluna da sapmıştır. Meselâ "**murabbâ**" yerine TDK ve devletin tercihi, eski Türkçede ve mahallî dilde "*dört köşeli, kare*" demek olan "**dördül**" değil, Fransızca "***carré***: **kare**" olmuştur.

d) Türkçenin öz malı olan birçok kelime asırlardan beri edindiği ve tutunduğu yerinden oynatılmış, koparılıp atılmıştır. Belli bir mânâyı karşılayan kelimelere eskisiyle bağı olmayan yepyeni mânâlar yüklenmiş ve bu yeni mânâlar, eskisini gölgede bırakmıştır. Meselâ "*tüm*" kelimesine TDK tarafından yüklenen mânâ (**tamam, küll**) onun asıl mânâlarını (*kubbeli şey, yumru, top şey, tomalak; tepe, tümsek; saf, bön*) unutturmuştur. Daha vahimi, bu kelimenin "**bütün**" gibi Türkçe bir kelimeyi de yutmak üzere olmasıdır.

e) TDK aynı mefhum için birden fazla kelime ikâme etmeye çalışmış, bunların aynı olup olmadığı meselesi her zaman kafa karıştırmıştır. Meselâ

"**müessir**" için 1935'te "**etkili**" karşılığını uygun gören TDK 1942'de "**etkin**" karşılığını ileri sürmüştür.

f) **RİT** kelimelerinin diğer **RİT** sözleri yerine kullanılması gibi garâbetler de bu "resmî ikâme"nin doğurduğu netîcelerden biridir. Yalnızca şu örneklere bakalım:

"açı" / "boyut"

"bütüncül" / "bütünsel" / "tümel"

"eğitim" / "öğretim" / "öğrenim"

"etki" / "izdüşüm" / "yansıma"

"etkili" / "etkin"

"evre" / "aşama" / "süreç"

"ilgili" / "ilişkin" / "ilintili"

"sorun" / "sorunsal"

"süre" / "süreç"

"yaşam" / "yaşantı"

g) Her ikâme kelime, "eski"sini tam olarak ortadan kaldıramamış, böylece aynı mânâda olup birlikte kullanılan iki kelimeden meydana gelen sözlere yeni örnekler eklenmiştir:

eğitim ve terbiye

durum vaziyet

ilgi alâka

ilim ve bilim

olanak ve imkân

örneğin meselâ

koşullar ve şartlar

h) **RİT** kelimeleri, yerlerine kondukları kelimelerden devralacağı sanılan yükü (mânâ-mefhum-medlûl) taşımaktan çoğu zaman âciz kalmıştır. Daha kötüsü, üstüne vazîfe olmayan işi yapıp başka kelimelerin mânâlarını da yüklenmiştir. Böylece "ikâmeyle getirilen - ikâmeyle götürülen" arasında en başta kurulduğu farz edilen mânâ denkliği daha ilk yıllardan îtibâren bozulmuştur. Meselâ 1935'te "**terbiye**" yerine ikâme edilen "**eğitim**" kelimesi böyledir. Bugün "**eğitim**" ile "**terbiye**" aynı şey midir? Söz gelişi "**terbiyeli genç**" ile "**eğitimli genç**" aynı mânâya mı gelir? Üniversite okuyan gençlere "**eğitimli genç**" mi, yoksa "**terbiyeli genç**" mi denmeli? Herhangi bir tahsil görmeyen kişilere "**terbiyesiz**" denir mi? Aynı mesele, aşağıdaki örnekler üstünde de düşünülebilir:

ilim → bilim

millet → ulus

milliyetçi → ulusalcı

hayal → imge

şeref → onur

hikâye → öykü

konser → dinleti

idâre → yönetim...

Bunlar gibi daha nice **RİT** kelimesi, yerine konduğu kelimeyle aynı mânâda mıdır, farklı mıdır meselesi tam bir kördüğümdür. Lügatlere bakılırsa aynı mânâda olan bu kelimeler zihinlerde az çok farklı yönleri göstermektedir. Ya lügatleri zihinlere uydurmak gerek ya zihinleri lügatlere. Bu da imkânsız görünmektedir.

ı) **RİT**'in netîcelerinden biri de birtakım eklerin eklerle değil, **RİT** kelimeleriyle karşılanmasıdır. **RİT** öncesinde Arapça asıllı kelimelerin sonunda çok kullanılan **-en / -an** (tenvin), **-î** (*nisbet î'si*) gibi unsurların bugün bir iki kelimeyle karşılandığı görülmektedir. ***Nutuk***'un orijinalinde geçen "**dînen, siyâseten**" kelimelerinde bulunan **-en / -an** (tenvin) eki bugünkü Türkçeye "*açısından*" diye; ***Türkçülüğün Esasları***'nda geçen "**iktisâdî**" kelimesinin sonundaki "*nisbet î'si*" bugünkü Türkçeye *"ile ilgili, -e ilişkin, konusundaki"* gibi kelime ve kalıplarla çevrilmiştir.

RİT Lügati Nasıl Hazırlandı?

1. Türk dilinin seyrinde "makas değiştirmek" sayılan bu hareket TDK ile başlatıldığı için 1932 yılı **RİT**'in de resmî başlangıç târihi demektir. Ancak ilk üç yıl hazırlıklarla geçirilmiş ve "resmî ikâme"ler fiilen 1935'te başlatılmıştır. "***Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu***"nun, yâni 8.752 kelimeden meydana gelen ilk "resmî ikâme" listesinin çıkarıldığı sene olması dolayısıyla bu 1935 yılı **RİT** için mîlât kabul edilmiştir.

2. "***Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu***", 1941'in "***Türkçe Terimler Cep Kılavuzu***", 1942'nin "***Felsefe ve Gramer Terimleri***" ile 1945'in "***Türkçe Sözlük***"ü tarandı. Bu kitaplarla tedâvüle sokulan ikâme kelimeler tek tek bulundu. Bu tarama ve ikâme kelime arama işi, TDK'nın 1945 sonrasında çıkardığı lügatlerinde devâm etti. Adında "... ***Terimler Sözlüğü***" olan ne kadar TDK kitabı varsa onlardaki diğer ikâmeler de tesbit edildi.

3. Lügatte yer alacak ve dışarıda kalacak kelimeleri birbirinden ayırt etmek için Türkçenin 1934 yılında mevcut kelime kadrosunun da tesbit edilmesi lâzım geliyordu. Bu maksatla ***Redhouse*** (1890), ***Kāmûs-ı Türkî*** (1901), ***Resimli Türkçe Kāmus*** (1927) ve ***İmlâ Lügati*** (1928) tarandı. Bu lügatlerde yer almadığı hâlde Türkçede var kabul edilecek kelimeler için ayrıca metinler tarandı: 1935 öncesinde neşredilmiş çeşitli kitap, gazete, mecmualar... Ülkemizde matbaanın kurulmasından "**Harf İnkılâbı**"na kadar basılmış olan 100.000'den fazla Osmanlıca metin (gazete, mecmua, kitap, vesîka) içinde kelime arama imkânı sağlayan dijital bir kütüphâne sayılan **Wikilala** projesi de bize bu hususta çok yardımcı oldu.

Bu tarama ve tedkiklerle ortaya çıkarılan liste ***RİT Lügati***'nin hacim ve biçimini çizmiştir.

Kısacası, ***RİT Lügati***, Türkçenin normal kelimeleriyle zorâki kelimelerini gösterecek şekilde hazırlanmıştır.

4. Şunu da kaydetmiş olalım: Bir kelime için TDK farklı zamanlarda farklı ikâmeler yapmıştır. Fakat bunları toplu hâlde bulacağımız bir kaynak yoktu. ***RİT Lügati*** bu boşluğu da büyük ölçüde dolduracaktır.

5. ***RİT Lügati*** bir yönüyle de ansiklopedi sayılır. Şöyle ki: Herhangi bir müessese veyâ teşkîlâtın ismi **RİT** ile değiştirildiyse bunların "eski" adlarını lügatte bulmak mümkün olacaktır. 1935 öncesinde bunlardan bir kısmının tek ismi varken bir kısmı o teşkîlâtın târihî seyri sırasında çok sayıda isimle anılmıştır. İki örnek verelim:

ÇOCUK ESİRGEME KURUMU: Himâye-i Etfâl Cemiyeti

EMNİYET GENEL MÜDÜRLÜĞÜ: Zaptiye Müşîriyeti, Zaptiye Nezâreti, Polis Teşkîlâtı, Emniyet-i Umûmiye Müdîriyeti, Osmanlı Devletinin Polisi, Millî Polis Teşkîlâtı

5. Başka hiçbir lügatte olmayan ve yalnızca ***RİT Lügati***'nde bulunan bir başka imkân da şudur: 1935 sonrasında ortaya çıkan mefhumları karşılayan; fakat içinde **RİT** unsuru bulunan birçok kelime ve kelime grubuna normal Türkçe ile karşılıklar bulundu. Bu karşılıkları bulurken şunu sorup araştırdık: **RİT** diye bir müdâhale olmasaydı Türkçenin tabîî seyrinde bu mefhumları hangi sözle ifâde ederdik? Meselâ **"başbayan"** sözü çıkarılmasaydı bugün muhtemelen **"kadınefendi"** kelimesi kullanılacaktı. **RİT** olmasaydı söz gelişi **"algı operasyonu, insansız hava aracı, kapsama alanı, özerkleşme, sivil savunma, sivil toplum kuruluşu, taşınır bellek, uçaksavar, yatılı bölge okulu, yoğuşmalı"** sözlerinin yerine -muhtemelen- ne derdik? Bunlara da 1935 öncesinin Türkçe imkânlarını temel alıp karşılıklar bulduk.

6. ***RİT Lügati***'ne madde başı olarak aldığımız sözlerin bugünkü konuşma ve yazı dilinde az çok kullanılan sözler olması şartını aradık. (İlk yıllarda TDK tarafından âlây-ı vâlâ ile sunulan, sonra resmî desteğe mazhar olamadığı için unutulan kelimeleri almayı lüzumsuz gördük.) Bunların TDK lügatlerinde, bilhassa ***"Güncel Türkçe Sözlük"***te geçiyor olmasını esas aldık. Fakat orada olmadığı hâlde günümüz Türkçesinde kullanılan epey **RİT** kelimesi olduğunu da tesbit ettik, bu sözleri de lügatte madde başı yaptık. Bunlar da aslında **RİT** kelimelerinden türeyen kelimeler ve içinde **RİT** unsuru bulunan birtakım kelime gruplarıdır: **"bunalımlaşma, bölümsüz, deneyimlemek, güvenlikçi, güvenlikli, odaklı, önlemsiz, önlemsizlik, sığınaksız, üretimci, târihselci, târihselcilik, yerellik; ana gündem maddesi, büyük olasılıkla, duyar kasmak, hayat okulu, her durumda, her koşulda, ikinci seçmen, istem dışı, ilgi alanı, mutlu azınlık, uygarlık dünyâsı..."**

Bu Sahada Daha Önce Yazılmış İki Eser

Bizim "**Resmî İkāmeli Türkçe: RİT**" dediğimiz meseleyi -tam böyle olmasa da- ciddî biçimde ele alıp bir lügat hâlinde ortaya koyan değerli isimlerin başında **Prof. Fâruk Kadri Timurtaş** (1925-1983) gelir. Onun bu sahada yazdığı iki meşhur kitabı vardır: "***Türkçemiz ve Uydurmacılık***" kitabı ile "***Uydurma Olan ve Olmayan Yeni Kelimeler Sözlüğü***".

Bu ikinci eser TDK sonrası Türkçede görülen büyük değişmede hangi kelimelerin hangi kelimeler yerine ikāme edildiğini göstermesi bakımından ilktir ve son derece kıymetli bir lügattir. Fakat ne yazık ki **Timurtaş**'ın bu eserinde eksik ve yanlış çoktur. Öyle ki Türkçede eskiden beri mevcut olan birçok kelimeye "yeni" denmiş, **RİT**'in getirdiği birçok kelime ise lügate alınmamıştır. **Timurtaş**'ın "yeni" diye sunduğu; ama aslında Türkçede TDK öncesinde de kullanılmakta olan kelimelere örnekler: "**and, benlik, bölüştürmek, çarpık, dirim, dirlik, doruk, düş, faydalanmak, gevşeklik, görenek, gücenik, gözükmek, güç, güçlü, güçsüz, inme, izlemek (*tâkib* mânâsında), kalıntı, kıyıcı, kıyıcılık, kişi, ölçek, ölçü, parlamak, pay varlık, yalın, yalman, yaltaklık, yıkıntı, yoksul, yoksulluk, yolsuz, yolsuzluk, yön, yönelmek, yücelik, yücelmek, yüreksiz, yüreksizlik...**"

Timurtaş'ın "yeni" diye sunduğu kelimeler arasında bulunmayan; ama aslında Türkçeye TDK tarafından sokulan kelimelere örnekler: "**başkaldırı, belletmen, birincil, bütüncül, bütünsel, doğaçlama, geçerli, gönderi, görevsiz, gözetmen, içselleştirmek, ileti, ilkesel, kazanım...**"

Ayrıca, **Timurtaş**'ın "***Uydurma Olan ve Olmayan Yeni Kelimeler Sözlüğü***"nde, hangi kelimelerin hangi kelimeler yerine ikāme edildiğini gösterirken verdiği bilgilerde çok eksiklikler vardır. İlk kullanılış yılı ve daha sonraki yıllarda yapılan eklemeler, değiştirmeler hakkında **Timurtaş** bilgi vermemiştir. **Timurtaş**'a bakılırsa hangi kelimelerin ilk önce hangi yıl ve neyin yerine, daha sonra başka hangi kelimelerin yerine ikāme edildiğini anlamak mümkün değildir. Meselâ "**bağıntı**" kelimesi **Timurtaş** kaydına göre "**nisbet, izâfet, münâsebet**" yerine ikāme edilmiştir. Bu kayıttan ilk kullanılış ve daha sonraki ikāmelerin ne zaman ve hangi kitapla yapıldığı anlaşılmaz. Ayrıca, -sıralama dikkate alındığında- önce "**nisbet**", en son "**münâsebet**" yerine ikāme olduğu sanılabilir. Oysa biz bu sıralamayı da doğru vermeye, her ikāmenin yılını ve kaynağını göstermeye çalıştık. Meselâ "**bağıntı**" maddemizdeki kayıt şöyledir:

"**BAĞINTI**: **münâsebet** (OTCK) **izâfet** (FGT) **nisbet** (TS 1945)"

Bu kayıtla, **"bağıntı"** kelimesinin ilk olarak 1935'te ***"Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu"***nda **"münâsebet"**; 1942'de ***"Felsefe ve Gramer Terimleri"***nde **"izâfet"**; 1945'te ***"Türkçe Sözlük"***te ise **"nisbet"** yerine ikâme edildiği anlaşılır.

Timurtaş'a bakarsak **"yurtseverlik"** kelimesinin yalnızca **"vatanperverlik"** yerine ikâme edildiğini sanırız. Hâlbuki **"yurtseverlik"** aynı zamanda (1935'te) **"hamiyet"** yerine ikâme edilmiştir.

Timurtaş, **"bildirge"** kelimesinin **"beyannâme"** yerine ikâme edildiğini yazmıştır. Oysa **"beyannâme"** yerine ilk ikâme edilen kelime **"bildirge"** değil, **"bildirig"**dir.

"Uydurma Olan ve Olmayan Yeni Kelimeler Sözlüğü"nün hazırlandığı 1970'lerde kullanılan ve bu sebeple o lügate alınan birçok **RİT** kelimesi bugün pek kullanılmadığı için bizim lügatimize alınmamıştır. ***"Uydurma Olan ve Olmayan Yeni Kelimeler Sözlüğü"***nün ilk birkaç sayfasından bunlara örnek verelim: **"artam, asıcıl, aşnı, ayırga, ayral, bakaç, batkı, beti, bırakıt, bildirmen, bileduyuş, bölücük, bulunç..."**

Kısacası, rahmetli **Fâruk Kadri Timurtaş**'ın ***"Uydurma Olan ve Olmayan Yeni Kelimeler Sözlüğü"*** adlı eseri bütün eksik ve kusurlarına rağmen 42 yıl önce (1979) büyük bir boşluğu doldurmuştur; fakat bugün bizim için bu sahada yol gösterici olma vasfını büyük ölçüde yitirmiştir.

***

Dr. Nevnihal Bayar tarafından hazırlanan ***"Açıklamalı Yeni Kelimeler Sözlüğü"*** bu sahada ciddiyet ve zahmetle hazırlanmış olan bir başka değerli eserdir. Bu lügat, **Timurtaş**'ın ***"Uydurma Olan ve Olmayan Yeni Kelimeler Sözlüğü"*** adlı kitabından birçok bakımdan üstündür: Karşılık olarak ileri sürülen kelimelerin eskiden var olup olmadığını kaydetmesi; ikâmelerin ilk kullanılışına dâir yıl ve kaynak bilgileri ile "yeni" kelimeler hakkında meşhur dilci ve edebiyatçıların duygu, düşünce ve iddialarına yer vermesi gibi.

Fakat o kitapta da çok sayıda eksiklik, yanlış bilgi ve kayıt vardır:

1. **RİT** kelimelerinden bir kısmı alınmamıştır: **"doğaçlama, başkaldırı, belletmen, bütüncül, bütünsel, coşku, geçerli, gönderi, gönenç, görevsiz, görevsizlik, içsel, içselleştirmek, ileti, ilgeç, ilkesel, kazanım, kovuşturma, sanrı, süreğen..."**

2. Birtakım kelimelerin ilk kullanılışı hakkında yanlış bilgiler verilmiştir: Meselâ **"dize"** TDK tarafından 1966'da değil, 1948'de; **"aracı"** 1942'de değil, 1935'te; **"belgesel"** 1974'te değil, 1963'te; **"belirlenimcilik"** 1983'te değil, 1975'te; **"dengelemek"** 1941'de değil, 1935'te; **"eşcinsel"** 1983'te değil, 1974'te; **"gelgit"** 1945'te değil, 1941'de; **"güvenoyu"** 1969'da değil, 1959'da; **"koşul"** 1966'da değil, 1955'te; **"örtmece"** 1966'da değil, 1948'de;

"**özümleme**" 1942'de değil, 1941'de; "**paydaş**" 1945'te değil, 1935'te; "**tümce**" 1953'te değil, 1949'da; "**yoğunlaşma**" 1966'da değil, 1963'te; "**yurttaş**" 1945'te değil, 1935'te ileri sürülmüştür. Ayrıca, "**muhâlefet etmek**" sözüne "**ayrışmak**" karşılığı 1942'de FGT ile değil, 1935'te OTCK ile; "**nâhiye**" kelimesine "**bucak**" karşılığı 1955 TS ile değil, 1945 TS ile verilmiştir. Ayrıca, "**eril**" kelimesi 1935'te "**müzekker**" yerine değil, "**mahlûl**" yerine; "**tensel**" kelimesi 1942'de "**bedensel**" değil, "**bedenî**" yerine ikâme edilmiştir.

3. ***Kāmûs-ı Türkî***'den aktardığı kayıtlarda birtakım kelimeleri yanlış okumuştur. Meselâ "**aydın**" maddesi için ***Kāmûs-ı Türkî***'den iktibâs ettiği kelime "**mukmer**" değil, "**mukammer**" olacaktır; "**kurultay**" maddesi için ***Kāmûs-ı Türkî***'den iktibâs ettiği terkip "**meclis-i şuarâ**" değil, "**meclis-i şûrâ**" olmalıdır.

4. Yine bâzı kelimelerin ***Kāmûs-ı Türkî***'de geçtiğine dâir verilen bilgiler yanlıştır: ***Kāmûs-ı Türkî***'de meselâ "**ayrıntı**, **bağışıklık**" geçmemektedir.

5. Bâzı kelimeler -Timurtaş'ta da görüldüğü gibi- ***Kāmûs-ı Türkî***'de bulunmasına rağmen "yeni" olarak sunulmuştur: "**bütünlemek**, **bütünlük**, **çarpık**, **dokunaklı**, **gelir**, **kaçınmak**, **kanıksamak**, **kazanç**, **olağan**, **verim**, **verimli**..."

***

"İlk kullanış" hakkında **Sevan Nişanyan**'ın "***Çağdaş Türkçenin Etimolojisi***" isimli kitabının internet sürümünden de faydalandık. **RİT** kelimelerinin ilk kullanılış yılları ve kaynakları hakkında **Nişanyan**'ın verdiği bilgilerde de bir sürü hatâ tesbit edilmiş ve bunların birçoğu kendisine bildirilmiştir. Bu yanlışlardan yalnızca birini yazalım: "**İstenç**" kelimesi **Nişanyan**'ın verdiği bilgiye göre ilk olarak 1976 yılında *Cumhuriyet* gazetesinde kullanılmıştır. Oysa bu kelime TDK'nın 1974 baskılı "***Ruhbilim Terimleri Sözlüğü***"nde geçmektedir.

Not: Esâsen Türkçe kelimelerin ilk kullanılış yılları ve kaynakları meselesinde TDK cephesinde tam bir acziyet ve ihmal bulunmaktadır. TDK ne zaman bu âcizliğini yener, bilmiyoruz. Fakat ne yazık ki şu hâliyle umutsuz bir vakadır. Bu hükmü destekleyen binlerce örnekten biri de şudur: ***Bilgi Edinme Kanunu*** çerçevesinde "**kurmay**" kelimesinin ek-kök ve menşeine dâir sorduğumuz bir suâle TDK, "**kurmay**" kelimesinin ilk olarak 1959 yılındaki (3. baskı) ***"Türkçe Sözlük"***te yer aldığını bildirmiştir. Oysa bu kelime 1935'in ***Cep Kılavuzları***nda kullanılmıştır.

RİT Kelimelerinin Tasnifi

1. **RİT îmâlâtı**: 1935'e kadarki Türkçede olmayan ve resmî ikâmede kullanılmak üzere TDK tarafından îmâl edilen bütün kelimeler **RİT** kelimesidir: *okul, öykü, subay, toplum, sorun, açı, araç, bilinç, birey, boyut, eğitim, eleştirmek, etkilemek, etkili, etkinlik, eylem, görev, görsel, ilgilenmek, ilginç, olay, kutsal, olumlu, olumsuz, oluşturmak, onay, onaylamak, ortam, önem, önemli, özel, özellik, sınav, sorumlu, söylem, süreç, uygulama, uzman, yetenek, zorunlu...*

2. **RİT diriltmesi**: Eski Türkçede var olduğu hâlde dilin tabîî seyri içinde unutularak zihinlerde ölen ve yerini başka bir kelimeye bırakan kelimelerden resmî ikâme yoluyla canlandırılanlar **RİT** kelimesi olur: ***yanıt, sayın, bilge, nitelik, oy, ezgi, konuk, yeğlemek, özdek, aracı...***

Redhouse, Kāmûs-ı Türkî, Resimli Türkçe Kāmus lügatlerinde bulunan; fakat "metruk: *terk edilmiş*" olan kelimelerden diriltilenler ayrıca tesbit edilmiş ve bunlar da lügate madde başı olarak alınmıştır. Bu "metruk: *terk edilmiş*" kelimeler için bilhassa ***Kāmûs-ı Türkî*** ve TDK'nın "***Tarama Sözlüğü***" kayıtları esas alınmıştır.

3. **RİT adına mânâsı değiştirilen kelimeler**: Eski Türkçede veyâ mahallî dilde var olduğu hâlde mânâsı **RİT** adına tamâmen değiştirilen veyâ ânî ve sun'î mânâlar yüklenen kelimeler de **RİT** kelimeleridir. 1935 öncesinde Türkçeleşmiş bir kelimenin mânâsı, 1935 öncesinde mevcut olan Türkçe bir kelimeye **RİT** çerçevesinde yüklenmişse o da **RİT** kelimesi sayılmış ve lügate alınmıştır. Meselâ "*kavga, dalaşma, harb, cenk, savaş*" demek olan "**uğraş**" kelimesine TDK yeni ve sun'î olarak "*meşgale, meşgūliyet*" mânâlarını yüklemiştir. Aşağıdaki kelimeler de bu vasfı taşıdıkları (yeni ve sun'î mânâlar yüklendiği) için **RİT** kelimesi sayılanlara örnektir: ***devrim, tüm, kişilik, kuzey, aralık*** *(ay adı)*, ***akıcı, bağlam, kuşak,*** **uğraş**, ***sömürmek***... (Böylesi kelimelerin gerçek mânâları için lügatte bilgi verilmiştir.)

4. **RİT adına Türkçenin başka lehçelerinden aktarılan kelimeler**...

5. Yalnızca mahallî dilde olduğu hâlde **RİT** adına Türkiye Türkçesi kültür diline aktarılan kelimeler: ***aday, ad çekmek, akım, algı, alıntı, aşama*** (Bu kelimelerin asıl mânâları da değiştirilmiştir. Maddeler incelendiğinde bu değiştirmeler de görülecektir.)

6. **RİT'ten türeyenler**: Türkçede 1935 sonrasında görülen her kelime elbette **RİT** kelimesi değildir. Yeni bir mefhumu karşılayan kelimeler de **RİT** kelimesi olmadığından lügate alınmamıştır. Fakat yeni bir mefhumu karşılamak için kullanılan kelimede veyâ kelime grubunda bir **RİT** unsuru varsa

bunlar da **RİT** kelimesi sayılmış ve lügate alınmıştır. Meselâ "**somut**" kelimesi TDK tarafından 1935'te "**müşahhas**"ın yerine ikâme edilmiştir. Daha sonraki yıllarda "**somut**"tan türeyen "**somutlaşma**, **somutlaşmak**, **somutlaştırma**, **somutlaştırmak**, **somutluk**" gibi kelimelerle "**somut bilgiler**, **somut sayı**" gibi kelime grupları da **RİT** sözü hükmündedir. Çünkü burada asıl unsur "**somut**" kelimesidir, o yapılmasaydı diğerleri de olmazdı. **RİT** kelimesi olan "**çoğul**"dan türeyen "**çoğulcu**, **çoğulculuk**" sözleri de **RİT** kelimesidir. Netîcede en az bir unsuru **RİT** kelimesi olan ve çok kullanılan kelime grupları da madde başı yapılmıştır: "***vicdan özgürlüğü, mutlu azınlık, uygarlık dünyâsı, uyuşmazlık mahkemesi***" gibi.

7. İlk çıkışında "resmî ikâme" olan kelime sonraları yeni bir mefhumu karşılamak üzere kullanılsa da **RİT** kelimesidir. Meselâ TDK tarafından 1935'te "**tecehhüz**", 1945'te "**arma**", daha sonraları "**têsîsât**" kelimelerinin yerine ikâme olunan "**donanım**" kelimesi 2000'lerde bilgisayar tâbiri olarak yeni bir mefhumu (*hardware*) karşılamak üzere kullanılsa da **RİT** kelimesidir.

8. Lügatlerde fiillerin "tasrifli: *çekimli*" hâlleri çoğu kez geçmez. Ama böyle fiillerden bir kısmı isim veyâ sıfat olarak kullanılır ve bunlar lügatlerde madde başı yapılır. ***RİT Lügati***'nde de buna uyulmuştur. Meselâ "**saptanmış**" kelimesi aslında fiil olmasına rağmen sıfat olarak da kullanıldığı için madde başı yapılmıştır. Nitekim bu kelime "***Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu***"nda da madde başı yapılmıştır ve bir sıfat olan "**sâbit**" kelimesinin Türkçe karşılığı olarak gösterilmiştir. Lügatimizde bu kelime için verdiğimiz örnek cümlelerde de "**saptanmış**"ın sıfat ve isim cinsinden birçok kelimenin yerine kullanılmış olduğu görülecektir: **mazbut**, **mevzû**, **mücerreb**, **müberhen**, **mütehakkık**, **mesbuk**...

9. Lügatlerde fiillerin masdar hâli madde başı olur. Bunlara örnek olarak verilen cümlelerde geçen fiiller de ya masdar veyâ "tasrifli: *çekimli*" hâliyle geçer. ***RİT Lügati*** bu teâmüle uymakla birlikte fiillerin sıfat-fiil hâlinde geçtiği cümlelerden de -istisnâ olarak- örnek kullanmıştır. Bunu da bir misalle gösterelim: ***RİT Lügati***'nde "zorunlu kılmak" fiiline örnek olarak verilen cümlede bu fiil "*zorunlu kılan*" şeklinde (sıfat-fiil hâlinde) kullanılmıştır: "*Ordumuzun çekilmesini zorunlu kılan nedenlerin dayanaklarını belirteyim*." Bu cümlede "*zorunlu kılan*" sözü "*zarûrî kılan*" sözünün "günümüz Türkçesine çevrilmiş" hâlidir ve burada "*zarûrî*" kelimesinin yerine "*zorunlu*" kelimesinin kullanıldığı açıktır. Fakat bâzı cümlelerde bir kelime grubunun unsuru olarak geçen **RİT** kelimelerinin orijinal metinde tam olarak neye karşılık geldiği belli olmadığından bu "sâdeleştirme" ibâreleri örnek cümle kabul edilmemiş ve lügate alınmamıştır. Meselâ "***Büyük İslâm İlmihâli***"nde geçen "*Şu kadar var ki bir ıztırar bulunmadıkça geceleyin defnetmemelidir*." cümlesinin Ali Fikri Yavuz tarafından "sâdeleştirilmiş" şekli olan "*Ancak zorunlu bir hâl olmadıkça geceleyin gömülmemelidir*." cümlesi ***RİT Lügati***'ne alınmamıştır.

Lügatte Tercih Edilen İmlâ

1. Madde başları ve örnek cümleler bugünkü TDK imlâ ve noktalaması esas alınarak yazılmıştır. Örnek cümlelerin içinde geçen Arapça-Farsça asıllı kelimeler de TDK imlâsı ile yazılmıştır. Madde başı olan kelime grupları, TDK tarafından bâzen bitişik, bâzen ayrı yazıldığından bunlardan biri parantez içinde verilerek her iki şekilde gösterilmiştir: "**yıldızbilim (yıldız bilimi)**" gibi.

2. **RİT** kelimelerinin yazılışlarında TDK imlâsı tercih edilmiş; fakat bunların 1935'ten önceki Osmanlıca karşılıkları olarak gösterilmiş olan kelimelerde TDK imlâsına uyulmamıştır. Bu kelimelerde, Osmanlı elifbâsı harflerini Latin alfabesinde tam veyâ en yakın karşılayacak bir imlâ kullanılmıştır:

a) **RİT** kelimelerinin ikâme edildiği Arapça-Farsça asıllı kelimelerde bulunan "**dal**" harfleri "**t**"ye çevrilmeyip "**d**" harfiyle gösterilmiştir. Bunun sebebi Arap elifbâsında "**dal**" ile yazılan kelimelerin "**t**" ile yazıldığı takdirde başka bir kelimeye dönme ihtimâlidir.

b) Arapça-Farsça asıllı kelimelerde bulunan bütün medli (uzun) heceler şapka (^) işâreti yardımıyla gösterilmeye çalışılmıştır. Fakat "ق=**Kaf** " ve "غ=**gayın**" harflerinden sonraki uzun "**ā**" ve "**ū**" harflerinin üzerinde şapka (^) değil, düz çizgi (¯) işâreti kullanılmıştır: *ikāme, kāmus, kānun, gālib...*

c) Arapça asıllı kelimelerin hece sonlarındaki "**ayın**" ve "**hemze**" sesleri de -çoğu kez medli (uzun) heceymiş gibi telâffuz edildiğinden- şapka (^) işâreti yardımıyla gösterilmeye çalışılmıştır: *mâmul, têsir...* Bu sesler hecenin başındaysa -çoğu kez- kesme (') işâretiyle gösterilmiştir: *mef'ul, sun'î...*

RİT Lügati'nin Kullanılışı Hakkında

1. Madde başı olarak büyük ve koyu harflerle yazılan **RİT** kelimeleri alfabetik sırayla dizilmiştir. İki ve daha çok kelimeden meydana gelen sözler de tek kelimelik madde başlarıyla aynı düzende sıralanmıştır.

2. Bu madde başlarının karşısında küçük koyu harflerle yazılan kelimeler ise o **RİT** kelimelerinin hangi kelimeler yerine ikâme edildiklerini ve kullanıla kullanıla sonradan başka hangi kelimelerin yerine geçtiklerini göstermektedir. Kısacası, **RİT** ikâmesi olan bir kelime hangi kelimenin / kelimelerin yerine konmuşsa bunlar o **RİT** kelimesinin karşısında gösterilmiştir. Fakat ikâmeler daha sonraki yıllarda tekrarlanmışsa ilk ikâme yılı kaydedilmiş, sonraki tekrarların yazılmasına lüzum görülmemiştir. Meselâ "**ulaşım**" kelimesi 1941'de "***Türkçe Terimler Cep Kılavuzu***"nda "**münâkale**"ye karşılık olarak, 1945'te hem "**münâkale**" hem "**temas**" yerine uygun görülmüştür. ***RİT Lügati***'ndeki "**ulaşım**" maddesinde "**münâkale** (TTCK)" kaydından sonra "**temas** (TS 1945)" kaydı kullanılmış, "**münâkale**" ise daha önceki bir târihte karşılık gösterildiği için tekrarlanmamıştır.

3. **RİT** sözlerinin ilk kez hangi kaynakta geçtiği, parantez içindeki kısaltmalarla gösterilmiştir. Parantez içindeki bu kısaltmalardan önce görülen ve koyu dizilmiş olan kelimeler, o **RİT** kelimesinin hangi kelimeler yerine ikâme edildiğini bildirir. Meselâ "**açılım**: **inbisat** (OTCK)" kaydı şunu gösterir: "**Açılım**" kelimesi ilk olarak "***Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu***"nda ve "**inbisat**" yerine ikâme edilmiştir.

4. **TDK** bir kelime için farklı târihlerde değişik **RİT** kelimelerini uygun görmüş ve ileri sürmüş; fakat bu karşılıklardan epey bir kısmını sonradan terk edip başka kelimeleri teklif etmiştir. ***RİT Lügati*** bu hususta da bilgi vermektedir: Hangi **RİT** kelimeleri ne zaman tedâvüle sokulmuş, ne zaman terk edilmiş ve yerlerine sonradan daha yeni hangi **RİT** kelimeleri getirilmiştir? Kısacası, bir **RİT** kelimesi 1935'te Türkçeye sokulduysa daha sonra terk edilmiş midir? 1941, 1942, 1945 ve sonraki yıllarda ileri sürüldüyse o yıllardan önce başka karşılıklar uygun görülmüş müydü? İşte bunların cevapları da imkânlar ölçüsünde bulunmuş ve sunulmuştur. (Bildiğimiz kadarıyla ***RİT Lügati***'nden önce bu bilgileri toparlayıp veren bir kaynak yoktur.) Meselâ **RİT** kelimelerinden "**araç**" ve buna çok yakın mefhumlar üzerinde ileri sürülen diğer **RİT** kelimeleri hakkında parantez içinde şu bilgi verilmiştir: (TDK 1935'te "**levâzım**, **malzeme**" kelimelerinin yerine "**gereç**" kelimesini; "**âlet**" yerine "**yaraç**" kelimesini, "**edevât**" yerine "**yaraçlar**" kelimesini; ayrıca "**edevât**,

âlet ve edevât" sözlerinin yerine "**takımlar**" kelimesini, "**mühimmât**" yerine "**yaral**" kelimesini, "**vesâit-i nakliye**" yerine "**taşıma araçları, taşıtlar**" kelimelerini; "**nâkil**" yerine "**götürge**"yi uygun görmüş ve ileri sürmüştür.)

5. Örnek cümleler "***sâdeleştirilmiş / bugünkü dile çevrilmiş / günümüz Türkçesine aktarılmış***" benzeri kayıtlarla basılan kitaplardan seçilmiştir: Mustafa Kemal Atatürk'ten ***Nutuk***, Mehmed Âkif Ersoy'dan ***Safahât***, Tevfik Fikret'ten ***Rübâb-ı Şikeste***, Ziya Gökalp'tan ***Türkçülüğün Esasları***, Ömer Nasûhî Bilmen'den ***Büyük İslâm İlmihâli*** gibi. Bunların "günümüz Türkçesine çevrilmiş" nüshalarından alınan cümleler, örnek cümlelerin yüzde doksanını teşkil eder. Geri kalan cümleler ise birkaç dîvânın "günümüz Türkçesine çevrilmiş" nüshalarından alınmıştır.

6. Örnek cümlelerin bu "sâdeleştirme" yapılan kitaplardan seçilmesi **RİT** kelimelerinin hangi kelimeler yerine kullanıldığına şâhit göstermek içindir. Her örnek cümle, bir **RİT** kelimesinin hangi kelime yerine kullanıldığına delildir. Örnek cümlenin hemen öncesinde bulunan ve koyu harflerle yazılmış olan kelime, o örnek cümlenin orijinalinde geçen kelimedir. Örnek cümleden sonra bir, iki veyâ üç büyük harften meydana gelen kısaltma, o cümlenin orijinalini "***sâdeleştiren / bugünkü dile çeviren / günümüz Türkçesine aktaran***" kişiyi ve eseri bildirir. Örneklerin bu yönünü lügatimizin yine "**araç**" maddesinde verilen şu cümlelerle îzah edelim:

vâsıta: *Eğer amaçları bu idi ise ulusun güvenini kendilerine bildirmeye güven aracı olan bu Kurulu aradan çıkarmaya kalkışmak neden gerekli oluyordu?* -HVV. (***Nutuk***'un asıl nüshasında geçen "**vâsıta**" kelimesi, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu tarafından yapılan sâdeleştirmede bugünkü Türkçeye "**araç**" diye çevrilmiştir.)

âlet: *Ama bunca yüzyıllarda olduğu gibi, bugün de kavimlerin cehaletinden ve bağnazlığından yararlanarak bin bir türlü politik ve kişisel amaç ve çıkar sağlamak için dini araç ve aracı olarak kullanmaya kalkışanların...* -BY. (***Nutuk***'un asıl nüshasında geçen "**âlet**" kelimesi, Bedi Yazıcı tarafından yapılan sâdeleştirmede bugünkü Türkçeye "**araç**" diye çevrilmiştir.)

nâkil: *Çünkü bu hususta vekil, bir araç ve bir elçiden başka bir şey değildir.* -AFY. (***Büyük İslâm İlmihâli***'nin asıl nüshasında geçen "**nâkil**" kelimesi, Ali Fikri Yavuz tarafından yapılan sâdeleştirmede bugünkü Türkçeye "**araç**" diye çevrilmiştir.)

vesâil: *Sonra bin türlü öldüren araç; ok...* -AMD. (***Rübâb-ı Şikeste***'nin asıl nüshasında geçen "**vesâil**" kelimesi, Ahmet Muhip Dıranas tarafından yapılan sâdeleştirmede bugünkü Türkçeye "**araç**" diye çevrilmiştir.)

7. Örnek cümleler italik harflerle dizilmiştir. Bilhassa ***Nutuk*** sâdeleştirmelerinde geçen ve asılları gibi çok uzun olan cümleler, **RİT** kelimesinin kullanılış tarzını ortaya koyabilecek kısmı alınarak kısaltılmıştır.

KISALTMALAR

AFY : Ö. Nasûhî Bilmen, *Büyük İslâm İlmihâli*, Sadeleştiren: A. Fikri Yavuz, Timaş Yayınları, İstanbul, 1992.

AMD : Tevfik Fikret, *Kırık Saz* (Seçilmiş Şiirler), Türkçeleştiren: Ahmet Muhip Dıranas, Adam Yayınları, İstanbul, 1994.

AP : Ali Püsküllüoğlu, *Öz Türkçe Sözlük*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1966.

AS : TDK, *Ataç'ın Sözcükleri*, Ankara, 1963.

ATS : TDK, *Atletizm Terimleri Sözlüğü*, 1976.

AVM : A. Vâhid Moran, *Türkçe - İngilizce Sözlük*, MEB Yayınları, İstanbul, 1945.

BÖDD : Bülent Özer, *Dânişî Dîvânı* (İnceleme, Metin, Nesre Çeviri, İndeks), Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, 2004.

BTKK : TDK, *Bilgisayar Terimleri Karşılıklar Kılavuzu*, 2007.

BTS : TDK, *Bilişim Terimleri Sözlüğü*, 1981.

BUTS : TDK, *Budunbilim Terimleri Sözlüğü*, 1973.

BY : M. Kemal Atatürk, *Nutuk*, Günümüz Türkçesine Çeviren: Bedi Yazıcı, İstanbul, 1995.

COTS : TDK, *Coğrafya Terimleri Sözlüğü*, 1980.

CUMH. *Cumhuriyet* gazetesi.

ÇİN : *Çocuklar İçin Nutuk*, Asi Kitap, 2017.

ÇİTS : TDK, *Çiftteker Terimleri Sözlüğü*, 1970.

DTS49 : TDK, *Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, 1949.

DTS72 : TDK, *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, 1972.

EĞTS : TDK, *Eğitim Terimleri Sözlüğü*, 1974.

ESSTS : TDK, *Edebiyat ve Söz Sanatı Terimleri Sözlüğü*, 1948.

FETS : TDK, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, 1975.

FGT : TDK, *Felsefe ve Gramer Terimleri*, Cumhuriyet Basımevi, İstanbul, 1942.

FİTS : TDK, *Fizik Terimleri Sözlüğü*, 1983.

FKTS : TDK, *Fiziksel Kimya Terimleri Sözlüğü*, 1978.

G : Mustafa Kemal Atatürk, *Geometri*, 1937.

GBTS : TDK, *Gökbilim Terimleri Sözlüğü*, 1969.

gr. Gramer

GMTS : TDK, *Gümrük Terimleri Sözlüğü*, 1972.

GRTS : TDK, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, 2003.

GSTS : TDK, *Gösterim Sanatları Terimleri Sözlüğü*, 1983.

GÜTS : TDK, *Güreş Terimleri Sözlüğü*, 1974.

HBG : Mehmet Akif Ersoy, *Safahât*, Hazırlayanlar: Prof. Dr. Ömer Faruk Huyugüzel, Yrd. Doç. Dr. Rıza Bağcı, Arş. Gör. Fazıl Gökçek, Feza Gazetecilik, İstanbul.

HBTS : TDK, *Halkbilim Terimleri Sözlüğü*, 1978.

HVV : Gazi M. Kemal Atatürk, *Söylev*, Basıma Hazırlayan: Ord. Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Cumhuriyet Kitapları.

İSTS : TDK, *İstatistik Terimleri Sözlüğü*, 1983.

KAY : Gazi M. Kemal, *Nutuk*, Kaynak Yayınları (Heyet) Ertem Basım Yayın, Ankara, 2015.

KB : Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Hazırlayan: Kemal Bek, Bordo Siyah Yayınları, İstanbul, 2004.

KMTS : TDK, *Kimya Terimleri Sözlüğü*, 1981.

KNTS : TDK, *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*, 1980.

KOTS : TDK, *Kılıçoyunu Terimleri Sözlüğü*, 1970.

KYKNK : Kültür Bakanlığı Adına, *Kılavuzdaki Yeni Kelimeleri Nasıl Kullanmalıyız*, Ulus Basımevi, Ankara, 1935.

MATS : TDK, *Matematik Terimleri Sözlüğü*, 1983.

MBİTS : TDK, *Metalbilim İşlem Terimleri Sözlüğü*, 1972.

MMS : Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Haz. Mehmet Murat Sezer, Yakamoz Yayıncılık, İstanbul, 2007.

NHO : Necmettin Halil Onan, *İzahlı Divan Şiiri Antolojisi*, MEB Yayınları, İstanbul, 1991.

OÖTK : TDK, *Orta Öğretim Terimleri Kılavuzu*, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1963.

OTCK : TDK, *Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1935.

OÜ: Orhan Ülkülü, *Bugünkü Dilde Tevfik Fikret Şiirinden Seçmeler*, Ankara, 1995.

ÖK : TDK, *Özleştirme Kılavuzu*, Ankara, 1978.

RBÖK: T.C. Büyük Erkânıharbiye Reisliği, X. Şube, *Rütbe ve Birliklerin Öz Türkçe Karşılıkları*, Ankara, 1935.

RTK : Raif Necdet Kestelli, *Resimli Türkçe Kāmus*, Haz. Prof. Dr. Recep Toparlı, Belgin Tezcan Aksu, Canan Selvi Kanoğlu, Seyfullah Türkmen, TDK Yayınları, Ankara, 2004.

RTS : TDK, *Ruhbilim Terimleri Sözlüğü*, 1974.

STTS : TDK, *Sinema ve Televizyon Terimleri Sözlüğü*, 1981.

TA : Timuçin AYKANAT, *Ecri Divanı* (İnceleme-Metin-Sadeleştirme), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2011.

TATS : TDK, *Tarih Terimleri Sözlüğü*, 1974.

TİTS : TDK, *Tiyatro Terimleri Sözlüğü*, 1966.

TMSGTS : TDK, *Tecim, Maliye, Sayışmanlık ve Güvence Terimleri Sözlüğü*, 1972.

TS : TDK, *Türkçe Sözlük* (muhtelif baskılar).

TS 1945 : TDK, *Türkçe Sözlük,* Cumhuriyet Basımevi, İstanbul, 1945 (ilk baskı).

TTCK : TDK, *Türkçe Terimler Cep Kılavuzu*, Maarif Matbaası, İstanbul, 1941.

UYTS : TDK, *Uygulayım Terimleri Sözlüğü*, 1980.

YATS : TDK, *Yazın Terimleri Sözlüğü*, 1974.

YBTS : TDK, *Yerbilim Terimleri Sözlüğü*, 1971.

YHTS : TDK, *Yapıt Hakları Terimleri Sözlüğü*, 1971.

YİTS : TDK, *Yapım İyeliği Terimleri Sözlüğü*, 1971.

YÖTS : TDK, *Yöntembilim Terimleri Sözlüğü*, 1981.

YUTS : TDK, *Yumrukoyunu Terimleri Sözlüğü*, 1968.

ZOTS : TDK, *Zooloji Terimleri Sözlüğü*, 1966.

BAŞVURULAN KAYNAKLAR

Agâh Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, TDK Yayınları, Ankara, 1960.

Aksu, Canan Selvi Kanoğlu, Seyfullah Türkmen, TDK Yayınları, Ankara, 2004.

Ali Fuad Başgil, *Türkçe Meselesi*, Yağmur Yayınları, İstanbul, 2007.

Dil Encümeni, *İmlâ Lûgati*, İstanbul Devlet Matbaası, 1928.

D. Mehmet Doğan, *Doğan Büyük Türkçe Sözlük*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2005.

Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, 2007.

Kubbealtı Lügati (http://lugatim.com).

Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, (Osmanlıca harflerle), Ankara, 1927.

Geoffrey Lewis, *Trajik Başarı Türk Dil Reformu (The Turkish Language Reform: A Catastrophic Success)*, Çeviren: Mehmet Fatih Uslu, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2007.

James W. Redhouse, *A Turkish and English Lexicon*: *Shewing in English, The Significations of the Turkish Terms,* Constantinople, 1890.

Kemal Atatürk, *Nutuk*, Devlet Kitapları, İstanbul, 1970.

Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım/Yayın/Tanıtım, İstanbul, 2009.

Nevnihal Bayar, *Açıklamalı Yeni Kelimeler Sözlüğü,* Akçağ Yayınları, Ankara, 2003.

Ö. Nasûhî Bilmen, *Büyük İslâm İlmihâli*, Bilmen Basım ve Yayınevi, İstanbul, 1986.

Peyâmî Safâ, *Osmanlıca Türkçe Uydurmaca*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1978.

Raif Necdet Kestelli, *Resimli Türkçe Kāmus*, Haz. Prof. Dr. Recep Toparlı, Belgin Tezcan

Reşad Nûri Güntekin, *Çalıkuşu* (Osmanlıca harflerle), Âmedî Matbaası, İstanbul 1928.

Sermet Sami Uysal, *İşte Gerçek Yahya Kemal*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, 1972.

Sevan Nişanyan, *Sözlerin Soyağacı*, Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü, Everest Yayınları, İstanbul, 2009.

Şemseddin Sâmi, *Kāmûs-ı Türkî*, İkdam Matbaası, İstanbul, 1317 (1899).

Şemseddin Sâmi, *Kāmûs-ı Türkî*, *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Hazırlayanlar:

Yrd. Doç. Dr. Raşit Gündoğdu, Yrd. Doç. Dr. Niyazi Adıgüzel, Ebul Faruk Önal, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2012.

TDK, *Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1935.

TDK, *Türk Dilinde ve Başka Dillerde Özleşme*, Ankara, 1959.

TDK, *Güncel Türkçe Sözlük* (https://sozluk.gov.tr/).

TDK, *Derleme Sözlüğü* (https://sozluk.gov.tr/).

TDK, *Tarama Sözlüğü* (https://sozluk.gov.tr/).

Türkçe Sözlük, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2007.

Walter Porzig, *Dil Denen Mucize*, Çev. Vural Ülkü, TDK, Ankara, 1995.

Yaşar Çağbayır, *Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı*, Ötüken Neşriyat

Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Hazırlayan: Mehmet Kaplan, Kültür Bakanlığı Yayınları, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1976.

https://www.wikilala.com (1928 öncesinde Osmanlı elifbâsıyla yazılmış metinlerde kelime arama imkânı sağlayan dijital kütüphâne).

RİT

(RESMÎ İKĀMELİ TÜRKÇE)

LÜGATİ

ABARTI: (TDK 1935'te **"mübâlağa"** yerine **"büyütme, obartma"** kelimelerini uygun görmüş ve ileri sürmüştür.) **mübâlağa** (TS 1974) **ifrat, îzam**

ABARTILI: **mübâlağalı; müfrit; aşırı, çok, fazla, pek ziyâde, hadden mütecâviz, hadden efzun; ifrat** *Atina cumhuriyetinde demokrasi ilkelerine o denli abartılı olarak bağlı idiler ki yönetim kollarının hiçbirinde bilgi ve uzmanlık yönünden olsun bir sivrilme kuralı kabul edememişlerdi.* -BY.

ABARTILMAK: **mübâlağa edilmek; büyütülmek, îzâm edilmek** *Girişilecek işin ve alınacak önlemlerin ora halkınca biraz abartılmakta olduğunu sanıyorum.* -BY. **ifrât edilmek**

ABARTILMIŞ: **mübâlağalı** *İstanbul'un işgal şekli ve yapılan tutuklamalar hakkında değişik kaynaklardan birbirini tutmaz ve abartılmış bilgiler gelmeye başladı.* -BY.

ABARTISIZ: **mübâlağasız**

ABARTIŞ: **mübâlağa, ifrat; îzam**

ABARTMA: **mübâlağa** (OTCK) *Dâhiliye Nazırı bu güce -yani Ulusal Kuvvetlere- gereksinme gösterenlerin başında desem abartma olmaz.* -HVV. **büyütme; ifrat; îzam**

ABARTMAK: (Yüzyıllar önce ölen ve yalnızca mahallî dilde birbirinden farklı mânâlarda kullanılan kelime, **"mübâlağa"** yerine ikâme edilmiştir. TDK bu kelimenin **"obartma"** biçimini de uygun görmüş ve ileri sürmüştür.) **mübâlağa etmek** (OTCK) **büyütmek; ifrat etmek; îzam etmek; habbeyi kubbe yapmak; bire bin katmak**

ABARTMALI: **mübâlağalı** (TS 1945) *Yine güçlü ve abartmalı söylentilerden, Ethem kuvvetlerinin çok ve yenilmesi zor olduğu sanısında bulunarak...* -BY. **müfrit; aşırı, çok, fazla, pek ziyâde, hadden mütecâviz, hadden efzun; ifrat**

ABARTMASIZ: **mübâlağasız**

ACIMASIZ: (TDK 1935'te **"gaddar, zâlim"** yerine **"gücemen"** kelimesini, 1945'te **"merhametsiz"** karşılığında **"acırganmaz"** kelimesini uygun görmüş ve ileri sürmüştür.) **merhametsiz** (AP-TS 1969) **katı yürekli, pek yürekli, taş yürekli, seng-dil, saht-dil; Allah'tan korkmaz, insafsız; gaddar, zâlim** *Kuşku, en acımasız, en güçlü düşman.* -OÜ. **kıyıcı, amansız, aman ver-**

BAĞIL: (TDK **"izâfî"** yerine 1935'te **"bağıntılı, göre"** kelimelerini; 1945'te **"göreli"**, sonraki yıllarda **"göreceli"** kelimelerini; 1935'te **"nisbî"** yerine **"oransal"**ı, 1945'te **"göreli"** kelimesini uygun görmüş ve ileri sürmüştür.) **izâfî** (TTCK) **nisbî** (ÖOTK)

BAĞIL DEĞER: **kıymet-i izâfiye** (OÖTK) **izâfî kıymet, izâfî değer**

BAĞILLIK: **izâfiyet** (TS 1959)

BAĞIL NEM: **izâfî rutûbet** (KMTS) **izâfî nem**

BAĞIMLI: (TDK 1935'te **"tâbî; vâbeste, mukayyed, muallâk"** kelimeleri yerine **"bağınlı"** kelimesini; **"menut"** yerine **"bağınçlı"**yı ileri sürmüştür.) **tâbî** (TS 1945) *Batı Anadolu'nun haklı ve meşru olan düşünce ve önerilerini dikkate almayarak onları sadece bağımlı durumunda bulundurmaya kalkışmak...* -BY. **bağlı, merbut, vâbeste, râbıtalı, menut, mütevakkıf; mahkûm** *İstanbul'un ileri gelenleri, bütünü oluşturan ve bütün bir düşman dünyasına karşı kendini şeref ve dirençle savunan özgür bölümü, tutsak ve bağımlı parçaya uyruk kılmak, bağlamak istiyorlar*. -BY. **tiryâkî; mukayyed** *Bizden evvelkilerin yaptıkları yanlış işler yüzünden, milletimiz, sözde bağımsızdı ama gerçekte bağımlı idi*. -BY. **muallâk; mübtelâ, tiryâkî, düşkün, giriftâr, tutkun, âşık, sevdâlı; itaatkâr, mutî; sâdık**

BAĞIMLILAŞMA: **tâbîleşme, tâbî olma; bağlanma, merbut olma, rabtolma, vâbeste olma, menut olma, mütevakkıf olma; mahkûmiyet, mahkûm olma; tiryâkîleşme; mukayyedleşme; mübtelâ olma, ibtilâ, düşkünlük; esîr olma, esâret; giriftâr olma, tutulma, âşık olma, sevdâlanma; itaat, itaatkâr olma, mutî olma; sâdık olma**

BAĞIMLILAŞMAK: **tâbîleşmek; bağlanmak, merbut olmak, vâbeste olmak, menut olmak, mütevakkıf olmak; mahkûmiyet, mahkûm olmak; tiryâkîleşmek; mukayyedleşmek; mübtelâ olmak, ibtilâ; esîr olmak, esâret; giriftâr olmak, tutulmak, âşık olmak, sevdâlanmak; itaat, itaatkâr olmak, mutî olmak; sâdık olmak**

BAĞIMLILIK: **tâbiiyet** (TS 1945) **ibtilâ; bağlılık, düşkünlük, giriftârlık, merbûtiyet**

BAĞIMSIZ: (TDK'nın 1935'te **"müs-**

DAĞILIM: (TDK "**intişar**" kelimesini 1945'te "*yayılma; çıkma, yayınlanma*" diye târif etmiş, "**dağılım**"ı başka bir kelimeyi îzah ederken kullanmıştır.) **inhilâl** (OTCK) **intişar** (TTCK) **intizâ** (FGT) **tevezzû** (TS 1945) **dağılma**; **taksim**, **bölüşme**, **paylaşma**

DAĞITIM: (TDK "**tevzî**" kelimesini 1940'lı yıllardan îtibâren "**üleştirme**" kelimesiyle karşılamıştır.) **tevzî** (UYTS) *Yabancı subay sayısı azaltılacak ve bunların bölgelere dağıtımı, kontrol komisyonu ve hükûmet arasında anlaşmayla kararlaştırılacaktır*. -BY. **sûret-i tevzî** *Bu komisyonlarca toplanacak şeylerin, ordunun türlü bölümlerine dağıtımını düzenledim*. -BY. **tarz-ı tevzî** *Jandarma dağıtımı, İtilaf Devletlerinin yukarıda belirtilen kontrol komisyonuyla hükûmet arasında anlaşarak yapılacaktır*. -BY. **tevzîât** *Silahlar her zaman milletin malı ve bunların yitirilmesi millet varlığının kaybı demek olduğundan silah dağıtımı askerî birliklerdeki yönteme göre yapılacağı…* -BY. **dağıtma**

DAĞITIMCI: (*Kāmûs-ı Türkî*'de "**müvezzî**" mânâsında "**dağıtıcı**" kelimesi vardır. TDK "**müvezzî**" yerine 1935'te "**dağıtmaç**", 1945'te "**dağıtman**" kelimelerini uygun görmüş ve ileri sürmüştür. "**Dağıtıcı**" kelimesi TDK lügatine 1955'te girmiş, "**dağıtmaç**, **dağıtman**" kelimeleri lügatten çıkarılmıştır.) **müvezzî**, **dağıtıcı**

DAĞITIMCILIK: **müvezzîlik**, **tevzî**, **dağıtıcılık**

DAĞITIM BÜROSU (MERKEZİ): **tevzî merkezi**, **taksim merkezi**, **maksem** *Sen o dağıtım merkezlerini bir gör!* -HBG.

DAHA ÖNEMLİ: **ehem** *Kaza namazları ile uğraşmak, nafile namazları ile uğraşmaktan daha iyi ve daha önemlidir*. -AFY. **daha mühim**, **daha değerli**, **daha kıymetli**

DAİRESEL: (Türkçede "**dâirevî**" demek olan "**değirmi**" kelimesi zâten vardı. TDK "**dâirevî**" yerine 1935'te "**değirmi**, **değrel**" kelimelerini ileri sürmüştür. 1942'de ise "**dâirevî**" yerine "**dayiresel**" demeyi uygun görmüştür.) **dâirevî** (TTCK) **müdevver**, **değirmi**; **yuvarlak**

DAMITIK: **mukattar** (TTCK)

DAMITIK SU: (TDK "**mây-i mukattar**" yerine 1935'te "**damık su**" tâbirini uygun görmüş ve

G

GAZETECİ YAZAR: **gazeteci muharrir** *Başka bir gazeteci yazar da cumhuriyet ilanı dolayısıyla yaptığı...* -BY.

GEÇERLİ: (TDK tarafından 1935'te "**mergub**, **mûteber**" yerine uygun görülen ve ileri sürülen kelime "**geçkil**"dir.) **mûteber** (TS 1945) *Eski Türklerde soyluluk yalnız baba yönünden geçerli değildi.* -KB. **geçer**; **mer'î** *"Türk ulusundanız, İslam ümmetindeniz, Batı uygarlığındanız" tasarımları apaçık görünüşler gibi geçerli olmaya başlayınca bütün toplumsal hayatlarımız değişmeye başlayacaktır.* -KB. **cârî** *İran'ın Kaçar sülalesinde, bu kural hâlâ geçerlidir.* -KB. **nâfiz** *Böyle bir muamele sahihtir ve geçerlidir.* -AFY. **mergub**; **değerli**, **kıymetli**, **müreccah** *Değilse halkın isteği geçerli olur.* -AFY. **mübah** *Meslek ahlakı, meslek topluluklarında geçerli olduğundan, yalnız bir meslekle uğraşanlara, meslek gereği yasak olan davranışları gösterir.* -KB. **şâmil** *Halife ve halifelik sultasının, onların dediği gibi, bütün dünya Müslümanları üzerinde geçerli olması gerekince...* -BY. **müftâbih** *Fakat geçerli sayılan diğer bir görüşe göre, bu hâlde kuyu pis olmuş sayılmaz.* -AFY. **lâzım** *Herhangi bir vakfın geçerli hâle gelebilmesi için usulüne göre mahkemede tescil edilmesi gerekir*. -AFY. **zâhirî** *Geçerli sayılan rivayete göre kan da böyledir.* -AFY. **masruf** *Ölünün diriye ortak olacağı işlerde ise hem hayat hem de ölüm hâllerinde geçerli olur*. -AFY. **makbul** *Sadece Yüce Allah'ın rızası için ibadet sayılacak bazı şeyleri adamak geçerlidir ve sevaba bir yoldur*. -AFY. **râyic** *Geçerli olan karışımlı paraların altınları veya gümüşleri, kendilerine karışmış bulunan yabancı maddelerden daha fazla veya eşit bir hâlde ise bunlar altın ve gümüş hükmündedir, ona göre zekâtları verilir.* -AFY. **geçen** *Bu asırda geçerli müspet ilimlere sahip denecek...* -HBG.

GEÇERLİK: (Türkçede "**revac**" demek olan "**sürüm**" kelimesi varken TDK 1935'te "**geçerlik**" kelimesini de yapmıştır.) **revac** (OTCK) **mer'iyet**, **îtibar**, **rağbet**, **mergūbiyet**; **değer**, **kıymet**, **râyic**

GEÇERLİLİK: **revac**; **mer'iyet**, **îtibar**, **rağbet**, **mergūbiyet**; **değer**, **kıymet**, **râyic**; **şümul**; **lüzum** *Bunun geçerliliği tescile bağlı değildir.* -AFY.

GEÇERSİZ: **hükümsüz** *Birtakım kişiler, bu çağırmayı geçersiz, düşünülen toplantıyı yapılmaz bırakmak için karşı önlemler alıp girişimlerde bulu-*

İÇBÜKEY: **mukaar** (TTCK)

İÇERİK: (TDK 1935'te **"muhtevâ"** yerine **"kapsam"** kelimesini uygun görmüş ve ileri sürmüştür.) **zımnî** (FGT) **muhtevâ** (TS 1945) **muhteviyât** *23 Haziran 1919 tarih ve 84 sayılı olan bu şifrenin içeriği dikkate değer bir görüşü yansıtan belge olduğu için olduğu gibi bilgilerinize sunacağım.* -BY. **münderecât** *Telgrafın içeriği Başbakan Paşa Hazretlerinin bilgisine sunuldu.* -BY. **fihrist; öz, iç, mazruf; içindeki, içindekiler, meşmul** *Yazılan şifrenin içeriği kendilerine sunuldu.* -BY. **meal** *İçeriği aşağı yukarı şudur.* -BY. **mazmun** *Bu maddelerin içerikleriyle uygulanmaları arasında uyumluluk var mıdır?* -BY. **medlûl** *Osmanlı Devleti, onun bağımsızlığı, padişah, halife, hükûmet, bunların hepsi içeriği kalmamış birtakım anlamsız sözlerdi.* -ÇİN. **zamir, içyüz; müfâd** *Fuat Paşa Hazretleri aracılığı ile çekilen telgrafın içeriğini öğrenmiş bulunuyoruz.* -BY. **metin** *Telgrafın içeriği aynen şudur.* -BY. **ahkâm** *Aykırı görüşler ve yermeler, yalnız son genelgemiz içeriği üzerinde de kalmadı.* -BY.

İÇERİKLİ: **muhtevâlı; muhtevî; özlü; vasıflı, husûsiyetli; mazmunlu; mevzûlu**

İÇERİKSİZ: **muhtevâsız; özsüz; mazmunsuz; mevzûsuz; boş, yavan**

İÇERME: **tazammun** (FGT) **ihtivâ** (TS 1945) **ihtivâ etme, muhtevî olma** *Sözü geçen önerinin akla yakın ve uygulanabilir koşullar içermesini ve kısa sürede yeniden barışa kavuşulmasını sağlayacak nitelikte olmasını dileriz.* -BY. **hâvî olma** *Osmanlıcanın hastalığı yalnızca gereksiz sözleri, çekim ve türetim yolları, sözcükleri, ekleri içermesi değildi.* -KB. **içinde bulundurma, taşıma; şâmil olma, şümul**

İÇERMEK: **tazammun etmek** (FGT) *Padişaha yazılan telgraf da ulus adına teşekkürü içeriyordu.* -BY. **hâvî olmak, muhtevî olmak** *Ve bu kararın ki her türlü kararın üstünde ve kuşkusuz soylu milleti için padişahın özel iyiliğini içerecektir.* -BY. **ihtivâ etmek** (TS 1945) *Bu kitaplar ve belgeler; dinimizin, ahlakımızın, hukukumuzun, felsefemizin, edebiyatımızın, müziğimizin, mimarlığımızın, iktisadımızın, askerliğimizin, siyasetimizin, bilimlerimizin ve fenlerimizin tarihlerini ve belgelerini tamamıyla içermelidir.* -KB. **zâmin olmak** *Millet Meclisini ve millî hükûmeti güçlendirmeye yönelik anlam ve yetkiyi içermeli ve dile getirmelidir.* -BY. **şâmil**

K

KALDIRAÇ: **manivela** (TTCK)

KALIT: (TDK 1935'te "**mîras**" yerine "**kalığ**" kelimesini uygun görmüş ve ileri sürmüştür.) **mîras** (TMS-GTS) *Gelecek kuşaklara böyle havadan yenen, fetheden olunabileceği gibi yanlış bir düşünceyi kalıt olarak bırakamayız.* -BY.

KALITÇI: **mîrasçı**, **vâris** (TS 1945) **verese**

KALITIM: (TDK "**verâset**" yerine 1942'de "**kalıtım**"la birlikte "**soyaçekim**" kelimesini de uygun görmüş ve ileri sürmüştür.) **verâset** (TTCK-FGT) *Demek ki toplumsal nitelikler bedensel kalıtımla geçmez, yalnız eğitim yoluyla geçer.* -KB. **irs** (FGT) **irsiyet** (YÖTS)

KALITIMSAL: (TDK "**irsî**" yerine 1941'de "**kalıtsal**" kelimesini de uygun görmüş ve ileri sürmüştür.) **irsî** *Gerçekten de atlarda soy sop aranmalıdır çünkü bütün meziyetleri içgüdüye dayanan ve kalıtımsal olan hayvanlarda soyun büyük bir önemi vardır.* -KB.

KALITSAL: **irsî** (TTCK)

KAMU: (Asırlar öncesinde "*hep, bütün, cemî, dükeli*" mânâsında bir sıfat olarak kullanılan, *Kāmûs-ı Türkî*'deki kayda göre "*metruk*" olan, *RTK*'ye alınmayan kelime TDK tarafından diriltilip isim yapılmış ve "**umum**" yerine ikâme edilmiştir. TDK 1935'te "**amme**" yerine ise "**kamuğ**" kelimesini uygun görmüş ve ileri sürmüştür.) **umum** (OTCK) *Hem de kazanılacak servetler Salur Kazan'ın varsıllığı gibi kamunun olmalıdır.* -KB. **bilcümle**, **bilumum**, **hep**, **bütün**, **el gün**, **herkes**, **amme** (TS 1945) *O hâlde, kamu işlerinin kıblesi ve yüksek amaçlarının kabul yeri olan padişahımız efendimiz her şeyi biliyor.* -BY. **halk**, **millet**, **mâşerî varlık**; **devlet**; **resmî dâireler**, **devlet dâireleri**

KAMUCA: **umumca** *Kamuca konu edilmesinde büyük sakıncalar bulunacağı düşünülen hususların konu edilmesinde kesin zorunluk vardı.* -BY. **herkesçe**; **devletçe**

KAMU DÂVÂSI: **amme dâvâsı**

KAMU DENETÇİSİ: **amme murâkıbı**

KAMU DENETÇİLİĞİ: **amme murâkıblığı**, **amme murâkabesi**

KAMU DÜZENİ: **amme düzeni**, **amme nizâmı**

KAMU GÜVENLİĞİ: (TDK 1935'te

ÖDENEK: (TDK 1945'te "**tahsîsât, muhassasât**" karşılığı olarak "**ayrıltı**" kelimesini de uygun bulmuş, sonra terk etmiştir. TDK bugün "**tahsîsât**" kelimesini "**ödenek**" ile karşılıyor. Oysa 1935'te "**tazmînât**" yerine "**ödek, ödenek**" diyordu. Bugünse "**tazmînât**" için "**ödence**" diyor.) **farîza**; **tazmînât** (OTCK) **tahsîsât** (TS 1955) *Evvelki ödenek harcandığından yeniden ödenek istiyor*. -BY. **muhassasât** *Celâlettin Arif Bey'in ödenekler konusundan söz ettiğini ve kendisinin Mebuslar Meclisinin başkanı olması nedeniyle o göreve özgü ödeneği istediğini, o tarihte Meclis Genel Sekreteri bulunan Recep Bey söyledi*. -BY. **tahsis** *Batı Trakya ulusal örgütünün yaşayıp güçlenmesi için de olanak varsa elli bin lira ödenek istenmektedir*. -BY. **mürettebât, muayyenât, avâid**; **mevâcib**; **başmaklık, has arpalık** (Vaktiyle sultanların tahsîsâtına *"başmaklık, has arpalık"* denirdi.)

ÖDENEKLİ: **tahsîsâtlı**

ÖDENEKSİZ: **tahsîsâtsız**

ÖDENEKSİZLİK: **tahsîsâtsızlık**

ÖDENEK VERMEK: **tazmîn etmek** (TS 1945) **tahsîsât vermek**

ÖDEV: (1935'te "**ödev**" ile "**görev**" kelimelerini farklı mefhumları karşılamak üzere ileri süren TDK 1945'te bu ikisini "**vazîfe**" karşısında birleştirmiştir.) **vazîfe** (OTCK-FGT) *Birinci ödevin, Türk bağımsızlığını, Türk cumhuriyetini sonsuza dek korumak ve savunmaktır*. -BY. **boyun borcu**, **vecîbe** (TS 1945) *Binbaşının işgal konusunda dünkü konuşma kesinliğine karşın bugünkü yumuşaklığının nedenini yüksek dikkatinize sunmayı ödev ve bu konuda ayrıntılara girmeyi gereksiz sayarım*. -BY. **vezâif** *Durumunuzun ağırlığı, karşılaştığımız güçlüklerin çokluğu ve sizlerin ve bizim ödevimizin zorunluluğunu açıklamaya gerek yoktur*. -BY. **mükellefiyet**; **hizmet** *Düşmandan kurtarılan bu ilçeler halkı, kurtuluş tarihinden başlayarak iki ay süreyle askerlik ödevinden bağışlanmışlardı*. -BY.

ÖDEV BİLMEK (SAYMAK): **vazîfe bilmek** *Davranışlarını milletin isteklerine uydurmayı yurt görevi ve gerçek ödev sayması gereken İstanbul'daki hükûmet...* -BY. **vazîfe addetmek**

TAKI: (Mahallî dilde birbirinden farklı mânâlarla kullanılan kelimeye TDK alâkasız mânâlar yüklemiştir.) **edat** (FGT) **sîga** *Feridun Fikri Bey, arkadaşları adına çoğul takısı kullanarak karşılık verdi*. -BY.

TAKILGAN: **mûzib** (OTCK)

TAKILGANLIK: **mûziblik**

TAKINAK: (TDK "**musallat fikir**" karşılığı olarak 1942'de "**saplantı**" kelimesini de uygun görmüş ve ileri sürmüştür.) **musallat fikir** (FGT) **sâbit fikir; fikr-i sâbit**

TAKINAKLI: **musallat fikirli, sâbit fikirli**

TANI: **şâhid** (TS 1945) **teşhis** (TS 1955)

TANILAMA: **teşhis, teşhîs etme**

TANILAMAK: **teşhîs etmek** (TS 1945)

TANIM: **tavsif, târif** (OTCK) *İkinci olarak, sözcükler gösterdikleri anlamların tanımları değil, simgeleridir.* -KB. **tahdid** (OÖTK) **târbir; ibâre, ifâde**

TANIMLAMA: **târif** (FGT) **târif etme; tavsîf etme; tanıtma**

TANIMLAMAK: **târif etmek** (OTCK) **tahdîd etmek** (OÖTK) **târifleme**k; **tavsîf etmek; tanıtmak; teşhîs etmek**

TANIMLANMA: **târif** *Büyük Millet Meclisinin tanımlanmasıyla ilgili satırları arasında, şu cümleler yazılı idi*. -BY. **târif edilme, târiflenme; tasvîr edilme; tanıtılma; tâyin edilme, teşhîs edilme**

TANIMLANMAK: **târif edilmek, târiflenmek; tasvîr edilmek** *Mektubumda tanımlanan durum bugün genel nitelikli ulusal bir kongrenin tezelden toplanmasını zorunlu kılmaktadır.* -BY. **tanıtılmak; tanınmak** *Eğer meşru ulusal örgütlenmemiz ve bunun yönetiminin başında bulunanlar, meşru olmayan ve kanun dışı olarak tanımlanmak düşüncesi sürdürülecek ise hiçbir anlaşma olanağı bulunamayacağına kuşku yoktur*. -BY. **teşhîs edilmek, tâyin edilmek**

TANIMLANMIŞ: **târifli, târif edilmiş, muarref; mâlûm, bilinen, tanınmış, bilinmiş; teşhîs edilmiş; muayyen, belli**

TANIMLI: **muarref** (FGT) **târifli; mâlûm, bilinen; müşahhas; belli**

TANIMSIZ: **gayr-ı muayyen** (FGT) **târifsiz; târif edilmemiş; mechul, bilinmeyen; belirsiz**

YABANIL: **vahşî** (TTCK) **yabânî, yoz** (TS 1945) **vuhuş; yabancı; ibtidâî**

YABANILLAŞMA: **vahşîleşme, yabânîleşme; yabancılaşma**

YABANILLAŞMAK: **vahşîleşmek, yabânîleşmek; yabancılaşmak**

YABANILLIK: **vahşet** (FGT) **vahşîlik, yabânîlik; yabancılık; ibtidâîlik**

YABANSI: **alelâcayib, garib** (OTCK) **acâyib, acib, garîbe, tuhaf; görülmemiş, duyulmamış; yoz, vahşî, yabânî; yabancı**

YABANSILIK: **garâbet** (OTCK) **acâyiblik, gariblik, tuhaflık; vahşîlik, yabânîlik; yabancılık; ibtidâîlik**

YADSIMA: (TDK 1935'te "**nefiy**" yerine "**çele**" kelimesini, "**inkâr**" yerine "**yadısa**"yı yapmıştır. 1945'te "**nefiy, selb**" karşılığı olarak "**olumsuzluk**"u; daha sonraki yıllarda ise "**inkâr**"ın Türkçesi olarak "**olumsuzlama, yokumsama, değilleme**" kelimelerini uygun görmüş ve ileri sürmüştür.) **nefiy** (FGT) **inkâr** (TS 1945) *Gerçeği, anlamsız kuramlarla yadsımanın yeri yoktur*. -BY. **inkâr etme; nefyetme**

YADSIMAK: (TDK'nın 1935'te "**inkâr etmek**" yerine ileri sürdüğü kelime "**yadısamak**"tır. Aynı yıl "**selbetmek, nefyetmek**" yerine "**çelemek**" kelimesini, daha sonraki yıllarda ise "**inkâr etmek**"in Türkçesi olarak "**yokumsamak**" kelimesini uygun görmüş ve ileri sürmüştür.) **inkâr etmek** (FGT) *Avrupa uluslarından çok geri kalmış olduğumuzu yadsımayız ve uygarlıkça onlara yetişmek için bütün gücümüzle çalışacağız.* -KB. **reddetmek** *Çok sağlam ilkelerin, uygulamada düşülen yanılgılar yüzünden sakatlandığını da sanırım ki hiçbirimiz düşünüp taşınmadan yadsıyamayız*. -BY.

YADSINAMAZ: **söz götürmez, mâ lâ kelâm, gayrikābil-i îtiraz** *Efendiler, tarih, yadsınamaz bir şekilde kanıtlamıştır ki büyük işlerde başarı için yetenek ve gücü sarsılmaz bir başın bulunması çok gereklidir*. -BY. **inkâr edilemez, gayrikābil-i inkâr** *Bunun gerçeğin kendisi olmadığı, denemelerin deneyimiyle yadsınamaz bir gerçek durumuna gelmiştir.* -BY. **gayrikābil-i red**

YAKACAK: **mahrûkat** (OTCK-TTCK) **vakud, vakîd**

YAKINMA: (TDK 1935'te "**şikâyet**"